www.turkishstudies.net/language

Turkish Studies - Language and Literature

eISSN: 2667-5641

Research Article / Araştırma Makalesi

A Discussion on the Theoretical Status of Explicitation: Translation Universals and Ideology

Açıklaştırmanın Kuramsal Statüsü Üzerine Bir Tartışma: Çeviri Evrenselleri ve İdeoloji

Evren Barut*

Abstract: This study reassesses, on theoretical grounds, the status of explicitation as a translation universal. The concept entered the discipline in the 1990s as one of the core categories of the corpus-based research programme initiated by Mona Baker, and subsequent contributions by Laviosa, Toury and Chesterman turned it into one of the most productive debates in translation studies. The question addressed here is whether explicitation is a universal inherent in the translation process and testable across all languages and cultures, or a normative-strategic decision shaped by the translator's cultural positioning, by the design of the target reader, and by the ideological conditions under which a translation is produced. Adopting a theoretical-conceptual mode of inquiry, the paper works along two complementary axes. The first reviews critical interventions from the international literature: Tymoczko's epistemological objection concerning scope, the methodological reservations raised in the volume edited by Mauranen and Kujamäki, House's arguments about directionality and genre-specificity, Pym's risk-management model, and Becher's methodological refinement of the concept. The discussion also engages directly with Klaudy and Károly's asymmetry hypothesis, which offers the strongest empirical case for the universality reading and is therefore met rather than passed over. The second axis turns to five studies from Turkish translation scholarship, by Karadağ and colleagues, Tahir Gürçağlar, Erguvan, Tekgül Akın, and Abdal, which together give concrete form to the ideological dimension of explicitation. The thesis advanced is that the claim to universality erodes on three fronts, epistemological, methodological, and theoretical, and that this erosion calls for repositioning the concept rather than abandoning it. The distinctive contribution lies in synthesizing the complementary lines developed by Pym, Becher, Lefevere, and Baker in order to relocate explicitation within a three-tier analytical framework termed the universal–norm–ideological decision pendulum. Taking Klaudy's fourfold classification as its point of departure and rereading it along a horizontal theoretical plane, the framework seeks to bridge the long-standing divide between corpus-based and ideologically oriented translation studies, while offering a more responsive analytical instrument for translator training and translation criticism.

Keywords: Translation Studies, Translation Universals, Explicitation, Ideology, Translator Agency.

Öz: Bu çalışma, açıklaştırma kavramının çeviri evrenseli olma statüsünü kuramsal açıdan yeniden değerlendirmektedir. Kavram disipline 1990'larda, Mona Baker'ın başlattığı korpus temelli araştırma programının çekirdek kategorilerinden biri olarak girmiş; Laviosa, Toury ve Chesterman'ın katkılarıyla

* Asst. Prof. Dr., Afyon Kocatepe University, Faculty of Science and Literature, Department of Translation Studies
Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü
ORCID https://orcid.org/0000-0002-0915-9603
ebarut@aku.edu.tr

Cite as/ Atıf: Barut, E. (2026). A discussion on the theoretical status of explicitation: Translation universals and ideology / Açıklaştırmanın kuramsal statüsü üzerine bir tartışma: Çeviri evrenselleri ve ideoloji. *Turkish Studies - Language and Literature*, *21*(Ö1), 349-392. [Special Issues Dedicated to Prof. Dr. Mahmut Özer], Ankara Bilim University Publications. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.94442
Received/Geliş: 17 May/Mayıs 2026
Accepted/Kabul: 15 September/Eylül 2026
Published/Yayın: 20 September/Eylül 2026
Checked by plagiarism software

çeviribilimin en verimli tartışma alanlarından birine sdönüşmüştür. Burada ele alınan soru şudur: Açıklaştırma, çeviri sürecinin kendisine içkin, tüm diller ve kültürler arasında sınanabilir bir evrensel midir; yoksa çevirmenin kültürel konumlanmışlığına, erek okur tasarımına ve üretim bağlamının ideolojik koşullarına bağlı olarak biçimlenen normatif-stratejik bir karar mıdır? Kuramsal-kavramsal sorgulama yöntemini benimseyen makale, birbirini tamamlayan iki eksende ilerlemektedir. Birinci eksen, uluslararası literatürdeki eleştirel katkıları değerlendirir: Tymoczko'nun kapsama ilişkin epistemolojik itirazı, Mauranen ve Kujamäki'nin derlediği ciltte dile getirilen yöntemsel çekinceler, House'un yön ve tür bağımlılığına dair argümanları, Pym'in risk yönetimi modeli ve Becher'in kavrama getirdiği yöntemsel incelme. Tartışma ayrıca, evrensellik okuması lehine mevcut en güçlü ampirik dayanağı oluşturan Klaudy ve Károly'nin asimetri hipotezini geçiştirmek yerine doğrudan karşılamaktadır. İkinci eksende ise Karadağ ve arkadaşları, Tahir Gürçağlar, Erguvan, Tekgül Akın ve Abdal'ın çalışmalarından oluşan beş örüntü, açıklaştırmanın ideolojik boyutuna somut biçim kazandırmaktadır. Savunulan tez, evrensellik iddiasının epistemolojik, yöntemsel ve kuramsal olmak üzere üç cephede aşındığı; bu aşınmanın kavramı terk etmeyi değil yeniden konumlandırmayı gerektirdiğidir. Çalışmanın özgün katkısı, Pym, Becher, Lefevere ve Baker'ın birbirini tamamlayan hatlarını birleştirerek açıklaştırmayı evrensel–norm–ideolojik karar sarkacı adı verilen üçlü bir analitik çerçevede yeniden konumlandırmasıdır. Klaudy'nin dörtlü sınıflandırmasını çıkış noktası alan ve onu yatay bir kuramsal düzlemde yeniden okuyan bu çerçeve, korpus temelli çeviribilim ile ideoloji-eleştirel çeviribilim arasındaki köklü bölünmeyi aşmayı; aynı zamanda çevirmen eğitimi ve çeviri eleştirisi için daha duyarlı bir analitik araç sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çeviribilim, Çeviri Evrenselleri, Açıklaştırma, İdeoloji, Çevirmen Failliği.

Structured Abstract:

Explicitation occupies a central position within the translation universals programme, yet that position's status has never been settled. Mona Baker's proposal in the early 1990s, that large electronic corpora could reveal the distinctive patterning of translated text, allowed the translation to be studied as a communicative event rather than a deficient copy, and explicitation soon became the programme's most tested proposition. Three incompatible frames nonetheless circulate, often within one study: explicitation as cognitive necessity, as linguistic inevitability dependent on the language pair, and as the trace of the translator's normative and ideological decisions. Is explicitation a universal inherent in the translation process and testable across all languages and cultures, or a normative-strategic decision shaped by the translator's cultural positioning, the design of the target reader, and the ideological conditions of production? The gap is structural. Corpus-based translation studies has documented explicitation extensively but treats its interpretation as descriptive; ideology-critical translation studies has analysed translator agency and patronage but rarely engages corpus findings. The two branches have addressed the same phenomenon in isolation, and no existing framework specifies how explicitation intersects with ideological position, historical conditions of production, and structures of patronage. The research is necessary because this isolation leaves the discipline unable to determine, for any observed instance, whether it belongs to structural necessity, professional norm, or ideological decision. The aim is to reassess the status of explicitation against the universality claim and relocate the concept along the axis of norm and ideological decision.

The study is qualitative and adopts a theoretical-conceptual mode of inquiry, appropriate to a question about the status of a concept rather than the distribution of a phenomenon. No corpus was compiled and no quantitative test performed. The data source is the scholarly literature on translation universals and on the ideology-translation relation; analysis proceeds through systematic conceptual rereading and framework construction. The analysed texts comprise two sets. The first consists of the programme's founding texts and the principal critiques directed at it: Baker's definition, Laviosa's positioning of universals as an open-ended working hypothesis, Toury's probabilistic laws, Chesterman's source- and target-oriented distinction, Tymoczko's epistemological objection, the reservations of Bernardini and Zanettin and of Tirkkonen-Condit, House on directionality and genre, Pym's risk-management model, and Becher's critique of the translation-inherent category. It also includes the primary source behind the fourfold classification, since Klaudy and Károly's bi-directional study of reporting verbs between English and Hungarian is the strongest empirical case for the universality reading. The second set consists of five studies from Turkish translation scholarship, selected purposively: each documents a different relation between explicitation and its conditions of production. These cover patronage in early Republican children's literature publishing, state cultural planning through the publishing congresses, translatorial habitus in literary translation, news transediting during the COVID-19 pandemic, and the meta-critical positioning of the universality discourse. Lefevere's notions of rewriting and patronage serve as the reference framework here. The technique is conceptual analysis at three levels — epistemological, methodological, theoretical — followed by construction of an integrative framework.

The analysis identifies a three-tier erosion of the claim. Epistemologically, testing such a claim would require representative data on a scale no corpus supplies, so the claim outruns its evidential base. Methodologically, corpus design carries preliminary norms about what is translated and by whom, making a universal reading unreliable. Theoretically, much of what has been assigned to translation-inherent explicitation reduces to the obligatory, optional or pragmatic subtypes, while patterns shifting with direction and genre cannot sustain an unconditional formulation. The strongest counter-case is met on its own terms: the asymmetry finding is stated conditionally by its authors, who call for larger corpora, and its evidential base is confined to one language pair, one lexical class and one genre. The principal analytical result is a three-tier framework, the universal–norm–ideological decision pendulum, which takes Klaudy's fourfold classification as its point of departure and distributes it across three planes. The universal plane holds obligatory explicitation, where structural asymmetries impose processual necessity and the term retains conditional, probabilistic force. The normative plane holds optional explicitation, shaped by translation culture, genre conventions, professional standards and market expectations, operating as norm rather than law. The ideological decision plane holds pragmatic explicitation and strategic intervention, produced by translator agency and the patron-translator-reader relation. The fourth category finds no counterpart, since the first three planes encompass every observed type. Applied to the five Turkish studies, the framework accounts for each: publishing patronage and state cultural planning display the ideological plane in macro and institutional form, habitus marks its intersection

with the normative plane, news transediting shows it in pure form, and the meta-critical reading corroborates. None treats explicitation as inherent necessity.

The universal status of explicitation cannot be sustained in its strong form, yet erosion is not rejection: what fails is the adjective, not the concept. The contribution is twofold. Relocating explicitation within the pendulum preserves the empirical legacy of corpus-based translation studies, since obligatory and optional explicitation remain objects of corpus work, while opening a route to ideology-critical analysis through the pragmatic and ideological levels. This differs from existing accounts in that previous critiques, Pym's, Becher's, and House's, each dismantled one aspect of the universality claim without supplying an alternative positioning, and none articulated the descriptive and critical branches at the conceptual level. Consequences for practice follow. In translator education, a pedagogy addressing all three planes keeps one question on the agenda: for whom is explicitness produced? In criticism, the framework replaces a single-layered verdict with a determination of the plane to which an intervention belongs, guarding against both reducing every pattern to ideological intervention and normalizing intervention as a neutral necessity. Two research directions follow. The asymmetry hypothesis remains open and should be tested across a wider range of language pairs. Explicitation in machine translation and artificial intelligence-assisted systems constitutes a further field in which model agency and data patronage may need to be thought through in place of translator agency. Being theoretical, the study offers no large-scale empirical test; its validity should be examined across language pairs, genres, periods and patronage structures.

Keywords: Translation Studies, Translation Universals, Explicitation, Ideology, Translator Agency

الملخص المنهجي:

غير أنّ ،(Translation Universals) موقعًا مركزيًا ضمن برنامج الكليات الترجمية (Explicitation) تحتل ظاهرة الإيضاح وضع هذا الموقع لم يُحسم قط .فقد أتاحت مقترحات مونا بيكر في أوائل التسعينيات، والقائمة على استخدام المدونات الإلكترونية الضخمة، إمكانية الكشف عن أنماط مميزة للنصوص المترجمة، مما سمح بدراسة الترجمة بوصفها حدثًا تواصليًا لا مجرد نسخة ناقصة .وسرعان ما أصبح ،الإيضاح أكثر فرضيات البرنامج اختبارًا .ومع ذلك، تتداول ثلاثة أطر متعارضة، غالبًا داخل دراسة واحدة :الإيضاح بوصفه ضرورة معرفية أو حتمية لغوية مرتبطة بازدواجية اللغة، أو أثرًا لقرارات المترجم المعيارية والأيديولوجية .والسؤال الجوهري :هل الإيضاح كونية ملازمة لعملية الترجمة وقابلة للاختبار عبر جميع اللغات والثقافات، أم أنه قرار معياري–استراتيجي يتشكل وفق موقع المترجم الثقافي، وتصميم القارئ المستهدف، وظروف الإنتاج الأيديولوجية؟ الفجوة هنا بنيوية .فقد وثّقت دراسات الترجمة القائمة على المدونات الإيضاح بشكل واسع، لكنها تعاملت مع تفسيره بوصفه وصفيًا؛ بينما حلّلت دراسات الترجمة النقدية–الأيديولوجية وكالة المترجم ورعاية المؤسسات، لكنها نادرًا ما انخرطت في نتائج المدونات .وهكذا تناول الفرعان الظاهرة نفسها في عزلة، ولم يحدّد أي إطار قائم كيفية تقاطع الإيضاح مع الموقف الأيديولوجي وظروف الإنتاج التاريخية وبنى الرعاية .وتنبع ضرورة البحث من أنّ هذه العزلة تجعل الحقل عاجزًا عن تحديد ما إذا كان أي مثال ملاحظ يعود إلى ضرورة بنيوية، أو إلى معيار مهني، أو إلى قرار أيديولوجي .والهدف هو إعادة تقييم وضع الإيضاح إزاء دعوى الكونية، وإعادة .تموضع المفهوم على محور المعيار والقرار الأيديولوجي

تعتمد الدراسة منهجًا نوعيًا ذا طابع نظري–مفاهيمي، ملائمًا لسؤال يتعلق بوضع مفهوم لا بتوزيع ظاهرة .لم يُنشأ أي مدوّن ولم يُجرَ اختبار كمي .مصدر البيانات هو الأدبيات العلمية حول الكليات الترجمية وعلاقة الترجمة بالأيديولوجيا؛ والتحليل قائم على إعادة قراءة مفاهيمية :التحليل من مجموعتين :الأولى تضم النصوص المؤسسة للبرنامج وأبرز الانتقادات الموجهة إليه corpus منهجية وبناء إطار نظري .يتألف تعريف بيكر، تموضع لافيُوزا للكليات كفرضية مفتوحة، قوانين توري الاحتمالية، تمييز تشيسترمان بين المصدر والهدف، اعتراض تيموتزكو المعرفي، تحفظات برناردیني وزانيتين وتيركونن–كونديت، هاوس حول الاتجاه والنوع، نموذج بيم لإدارة المخاطر، ونقد بِشر لفئة الإيضاح الملازمة للترجمة .وتشمل أيضًا المصدر الرئيس وراء التصنيف الرباعي، إذ إن دراسة كلودي وكارولي ثنائية الاتجاه للأفعال القولية بين الإنجليزية والمجرية تمثل أقوى حالة تجريبية لقراءة الكونية .أما المجموعة الثانية فتضم خمس دراسات من حقل الترجمة التركي، اختيرت قصديًا، توثّق كل منها علاقة مختلفة بين الإيضاح وظروف الإنتاج :رعاية النشر في أدب الأطفال الجمهوري المبكر، التخطيط الثقافي للدولة .عبر مؤتمرات النشر، الهَبيتوس الترجمي في الترجمة الأدبية، تحرير الأخبار أثناء جائحة كوفيد-19، والموقع النقدي–الميتا لخطاب الكونية ،وتُستخدم مفاهيم ليفيفر حول إعادة الكتابة والرعاية كإطار مرجعي .التقنية هي التحليل المفاهيمي على ثلاثة مستويات :معرفي، منهجي، نظري .يعقبه بناء إطار تكاملي

تُظهر النتائج تآكلًا ثلاثي المستويات لدعوى الكونية .معرفيًا، اختبار مثل هذه الدعوى يتطلب بيانات تمثيلية على نطاق لا توفره أي مدونة، مما يجعل الدعوى تتجاوز أساسها الاستدلالي .منهجيًا، تصميم المدونة يحمل معايير أولية حول ما يُترجم ومن يترجمه، مما يجعل القراءة الكونية غير موثوقة .نظريًا، كثير مما أُدرج ضمن الإيضاح الملازم للترجمة ينحصر في الأنواع الإلزامية أو الاختيارية أو التداولية، بينما الأنماط المتغيرة بحسب الاتجاه والنوع لا تدعم صياغة غير مشروطة .وأقوى حالة مضادة تُواجه بشروطها :فنتيجة عدم التماثل صيغت على نحو شرطي من قبل أصحابها الذين دعوا إلى مدونات أوسع، وقاعدتها الاستدلالية محصورة في زوج لغوي واحد وفئة معجمية واحدة ونوع واحد .النتيجة التحليلية الرئيسة هي إطار ثلاثي المستويات، بندول الكونية–المعيار–القرار الأيديولوجي، ينطلق من تصنيف كلودي الرباعي ويوزعه على ثلاثة مستويات :المستوى الكوني يضم الإيضاح الإلزامي حيث تفرض اللاتماثلات البنيوية ضرورة إجرائية ويحتفظ المصطلح ،بقوة احتمالية مشروطة؛ المستوى المعياري يضم الإيضاح الاختياري المشكَّل بثقافة الترجمة وأعراف النوع والمعايير المهنية وتوقعات السوق

–ويعمل كمعيار لا كقانون؛ المستوى الأيديولوجي يضم الإيضاح التداولي والتدخل الاستراتيجي الناتج عن وكالة المترجم وعلاقة الراعي–المترجم ،القارئ .أما الفئة الرابعة فلا نظير لها، إذ تغطي المستويات الثلاثة جميع الأنواع المرصودة .وعند تطبيق الإطار على الدراسات التركية الخمس يفسر كل حالة :رعاية النشر والتخطيط الثقافي للدولة يُظهران المستوى الأيديولوجي في صورته الكلية والمؤسسية، الهَبيتوس يحدد تقاطعه مع المستوى المعياري، تحرير الأخبار يُظهره في صورته الخالصة، والقراءة الميتا–النقدية تؤكد ذلك .ولا واحدة منها تعامل الإيضاح كضرورة .ملازمة

لا يمكن دعم الوضع الكوني للإيضاح بصيغته القوية، غير أنّ التآكل لا يعني الرفض :ما يفشل هو الوصف لا المفهوم .والإسهام مزدوج :إعادة تموضع الإيضاح ضمن البندول يحافظ على الإرث التجريبي لدراسات الترجمة القائمة على المدونات، إذ يبقى الإيضاح الإلزامي والاختياري موضوعًا للعمل المدوني، بينما يُفتح مسار للتحليل النقدي–الأيديولوجي عبر المستويين التداولي والأيديولوجي .ويختلف هذا عن الحسابات السابقة، إذ إن انتقادات بيم وبشر وهاوس فككت كل منها جانبًا من دعوى الكونية دون تقديم تموضع بديل، ولم يربط أي منها الفرعين الوصفي والنقدي على المستوى المفاهيمي .وتترتب نتائج عملية :في تعليم المترجمين، يُبقي منهج يراعي المستويات الثلاثة سؤالًا واحدًا على جدول الأعمال :لمن يُنتَج الإيضاح؟ وفي النقد، يستبدل الإطار الحكم أحادي الطبقة بتحديد المستوى الذي ينتمي إليه التدخل، مما يحول دون اختزال كل نمط إلى تدخل أيديولوجي أو تطبيع التدخل كضرورة محايدة .ويتبع ذلك اتجاهان بحثيان :فرضية عدم التماثل تبقى مفتوحة ويجب اختبارها عبر نطاق أوسع من أزواج اللغات؛ والإيضاح في الترجمة الآلية والأنظمة المدعومة بالذكاء الاصطناعي يمثل مجالًا إضافيًا قد يتطلب التفكير في وكالة النموذج ورعاية البيانات بدلًا من وكالة المترجم .وبما أنّ الدراسة نظرية، فهي لا تقدم اختبارًا تجريبيًا واسع النطاق؛ وصحتها .ينبغي فحصها عبر أزواج لغوية وأنواع وفترات وبنى رعاية مختلفة

الكلمات المفتاحية: دراسات الترجمة، الكليات الترجمية، الإيضاح، الأيديولوجيا، وكالة المترجم

Résumé Structuré:

L’explicitation occupe une position centrale dans le programme des universaux de traduction, mais le statut de cette position n’a jamais été véritablement fixé. La proposition de Mona Baker, au début des années 1990, selon laquelle de vastes corpus électroniques pouvaient révéler les schémas distinctifs des textes traduits, a permis d’étudier la traduction comme un événement communicatif plutôt que comme une copie déficiente. L’explicitation est ainsi devenue rapidement l’hypothèse la plus testée du programme. Trois cadres incompatibles circulent néanmoins, souvent au sein d’une même étude : l’explicitation comme nécessité cognitive, comme inévitabilité linguistique dépendant du couple de langues, et comme trace des décisions normatives et idéologiques du traducteur. La question est donc la suivante : l’explicitation est-elle un universel inhérent au processus de traduction et testable dans toutes les langues et cultures, ou bien une décision normative–stratégique façonnée par le positionnement culturel du traducteur, la conception du lecteur cible et les conditions idéologiques de production ? La lacune est structurelle. Les études de traduction fondées sur les corpus ont largement documenté l’explicitation mais en traitent l’interprétation comme descriptive ; les études critiques–idéologiques ont analysé l’agence du traducteur et le rôle du mécénat, mais s’engagent rarement avec les résultats des corpus. Les deux branches ont abordé le même phénomène de manière isolée, et aucun cadre existant ne précise comment l’explicitation croise la position idéologique, les conditions historiques de production et les structures de patronage. La recherche est nécessaire car cette isolation laisse la discipline incapable de déterminer, pour toute occurrence observée, si elle relève d’une nécessité structurelle, d’une norme professionnelle ou d’une décision idéologique. L’objectif est de réévaluer le statut de l’explicitation au regard de la revendication de l’universalité et de repositionner le concept sur l’axe de la norme et de la décision idéologique.

L’étude est qualitative et adopte un mode d’investigation théorique–conceptuel, approprié à une question portant sur le statut d’un concept plutôt que sur la distribution d’un phénomène. Aucun corpus n’a été constitué et aucun test quantitatif n’a été effectué. La source des données est la littérature scientifique sur les universaux de traduction et sur le rapport entre idéologie et traduction ; l’analyse procède par relecture conceptuelle systématique et construction de cadre. Les textes analysés se composent de deux ensembles. Le premier comprend les textes fondateurs du programme et les principales critiques qui lui ont été adressées : la définition de Baker, la position de Laviosa des universaux comme hypothèse de travail ouverte, les lois probabilistes de Toury, la distinction de Chesterman entre source et cible, l’objection épistémologique de Tymoczko, les réserves de Bernardini et Zanettin ainsi que de Tirkkonen-Condit, House sur la directionnalité et le genre, le modèle de gestion du risque de Pym, et la critique de Becher de la catégorie inhérente à la traduction. Il inclut également la source principale derrière la classification quadruple, puisque l’étude bidirectionnelle de Klaudy et Károly sur les verbes de rapport entre l’anglais et le hongrois constitue le cas empirique le plus solide en faveur de la lecture universaliste. Le second ensemble se compose de cinq études issues de la recherche en traduction turque, sélectionnées de manière intentionnelle : chacune documente une

relation différente entre l'explicitation et ses conditions de production. Celles-ci couvrent le patronage dans l'édition de littérature enfantine de la République naissante, la planification culturelle de l'État à travers les congrès de l'édition, l'habitus traductif en traduction littéraire, la transédition journalistique durant la pandémie de COVID-19, et le positionnement métacritique du discours sur l'universalité. Les notions de Lefevere sur la réécriture et le patronage servent ici de cadre de référence. La technique est l'analyse conceptuelle à trois niveaux — épistémologique, méthodologique, théorique — suivie de la construction d'un cadre intégratif.

L'analyse identifie une érosion à trois niveaux de la revendication. Sur le plan épistémologique, tester une telle revendication exigerait des données représentatives à une échelle qu'aucun corpus ne fournit, de sorte que la revendication dépasse sa base probatoire. Sur le plan méthodologique, la conception des corpus comporte des normes préliminaires sur ce qui est traduit et par qui, rendant une lecture universaliste peu fiable. Sur le plan théorique, une grande partie de ce qui a été attribué à l'explicitation inhérente à la traduction se réduit aux sous-types obligatoires, optionnels ou pragmatiques, tandis que les schémas variant selon la direction et le genre ne peuvent soutenir une formulation inconditionnelle. Le contre-exemple le plus fort est abordé selon ses propres termes : la constatation d'asymétrie est formulée de manière conditionnelle par ses auteurs, qui appellent à des corpus plus vastes, et sa base probatoire est limitée à un seul couple de langues, une seule classe lexicale et un seul genre. Le résultat analytique principal est un cadre à trois niveaux, le pendule universel–norme–décision idéologique, qui prend pour point de départ la classification quadruple de Klaudy et la distribue sur trois plans. Le plan universel contient l'explicitation obligatoire, où les asymétries structurelles imposent une nécessité procédurale et où le terme conserve une force probabiliste conditionnelle. Le plan normatif contient l'explicitation optionnelle, façonnée par la culture de traduction, les conventions de genre, les standards professionnels et les attentes du marché, fonctionnant comme norme plutôt que comme loi. Le plan de la décision idéologique contient l'explicitation pragmatique et l'intervention stratégique, produites par l'agence du traducteur et la relation mécène–traducteur–lecteur. La quatrième catégorie ne trouve pas de contrepartie, puisque les trois premiers plans englobent tous les types observés. Appliqué aux cinq études turques, le cadre rend compte de chacune : le patronage éditorial et la planification culturelle de l'État manifestent le plan idéologique sous forme macro et institutionnelle, l'habitus marque son intersection avec le plan normatif, la transédition journalistique le montre sous sa forme pure, et la lecture métacritique le corrobore. Aucune ne traite l'explicitation comme nécessité inhérente.

Le statut universel de l'explicitation ne peut être soutenu dans sa forme forte, mais l'érosion n'équivaut pas à un rejet : ce qui échoue est l'adjectif, non le concept. La contribution est double. Repositionner l'explicitation dans le pendule préserve l'héritage empirique des études de traduction fondées sur les corpus, puisque l'explicitation obligatoire et optionnelle demeure objet de travail sur corpus, tout en ouvrant une voie à l'analyse critique–idéologique par les niveaux pragmatique et idéologique. Cela diffère des comptes rendus existants en ce que les critiques antérieures — celles de Pym, Becher et House — ont chacune démantelé un aspect de la revendication d'universalité sans fournir de repositionnement alternatif, et aucune n'a articulé les branches descriptive et critique au niveau conceptuel. Des conséquences pratiques en découlent. Dans la formation des traducteurs, une pédagogie abordant les trois plans maintient une question à l'ordre du jour : pour qui l'explicitation est-elle produite ? Dans la critique, le cadre remplace un verdict unidimensionnel par une détermination du plan auquel appartient une intervention, protégeant à la fois contre la réduction de tout schéma à une intervention idéologique et contre la normalisation de l'intervention comme nécessité neutre. Deux directions de recherche s'ensuivent. L'hypothèse d'asymétrie reste ouverte et devrait être testée sur un éventail plus large de couples de langues. L'explicitation dans la traduction automatique et les systèmes assistés par intelligence artificielle constitue un autre champ où l'agence du modèle et le patronage des données pourraient devoir être pensés à la place de l'agence du traducteur. Étant théorique, l'étude n'offre aucun test empirique à grande échelle ; sa validité devrait être examinée à travers des couples de langues, des genres, des périodes et des structures de patronage variés.

Mots-clés : Études de traduction, Universaux de traduction, Explicitation, Idéologie, Agence du traducteur

Strukturierte Zusammenfassung:

Die **Explizitierung** nimmt eine zentrale Stellung im Programm der Übersetzungsuniversalien ein, doch ihr Status ist nie endgültig geklärt worden. Mona Bakers Vorschlag Anfang der 1990er Jahre, dass große

elektronische Korpora die charakteristische Musterbildung übersetzter Texte sichtbar machen könnten, erlaubte es, Übersetzung als kommunikatives Ereignis und nicht als defizitäre Kopie zu untersuchen. Bald wurde die Explizitierung zur am häufigsten getesteten Hypothese des Programms. Dennoch kursieren drei unvereinbare Rahmen, oft innerhalb einer einzigen Studie: Explizitierung als kognitive Notwendigkeit, als sprachliche Unvermeidbarkeit abhängig vom Sprachpaar und als Spur normativer und ideologischer Entscheidungen des Übersetzers. Die zentrale Frage lautet: Ist Explizitierung ein universelles Phänomen, das dem Übersetzungsprozess inhärent ist und über alle Sprachen und Kulturen hinweg überprüfbar, oder eine normative–strategische Entscheidung, geprägt durch die kulturelle Positionierung des Übersetzers, die Konzeption des Zielpublikums und die ideologischen Produktionsbedingungen? Die Lücke ist strukturell. Korpusbasierte Übersetzungsstudien haben Explizitierung umfassend dokumentiert, behandeln ihre Interpretation jedoch deskriptiv; ideologiekritische Übersetzungsstudien haben die Handlungsfähigkeit des Übersetzers und das Mäzenatentum analysiert, greifen jedoch selten auf Korpusbefunde zurück. Beide Zweige haben dasselbe Phänomen isoliert behandelt, und kein bestehendes Rahmenwerk spezifiziert, wie Explizitierung mit ideologischer Position, historischen Produktionsbedingungen und Patronagestrukturen zusammenhängt. Die Forschung ist notwendig, weil diese Isolation das Fach daran hindert zu bestimmen, ob eine beobachtete Instanz struktureller Notwendigkeit, professioneller Norm oder ideologischer Entscheidung entspringt. Ziel ist es, den Status der Explizitierung gegenüber dem Universalitätsanspruch neu zu bewerten und den Begriff entlang der Achse von Norm und ideologischer Entscheidung neu zu verorten.

Die Studie ist qualitativ und verfolgt einen theoretisch–konzeptuellen Untersuchungsmodus, der sich für eine Frage nach dem Status eines Begriffs eignet, nicht nach der Verteilung eines Phänomens. Es wurde kein Korpus erstellt und kein quantitativer Test durchgeführt. Die Datenquelle ist die wissenschaftliche Literatur zu Übersetzungsuniversalien und zum Verhältnis von Ideologie und Übersetzung; die Analyse erfolgt durch systematische konzeptuelle Neulektüre und Rahmenkonstruktion. Die analysierten Texte bestehen aus zwei Gruppen. Die erste umfasst die Gründungstexte des Programms und die wichtigsten Kritiken daran: Bakers Definition, Laviosas Positionierung der Universalien als offene Arbeitshypothese, Tourys probabilistische Gesetze, Chestermans Unterscheidung zwischen quell- und zielorientiert, Tymoczkos epistemologischer Einwand, die Vorbehalte von Bernardini und Zanettin sowie von Tirkkonen-Condit, House zu Richtung und Genre, Pyms Risikomanagementmodell und Bechers Kritik an der übersetzungsimmanenten Kategorie. Sie enthält auch die Hauptquelle hinter der vierfachen Klassifikation, da die bidirektionale Studie von Klaudy und Károly zu Redeverben zwischen Englisch und Ungarisch den stärksten empirischen Fall für die Universalitätslesung darstellt. Die zweite Gruppe besteht aus fünf Studien der türkischen Übersetzungswissenschaft, die gezielt ausgewählt wurden: jede dokumentiert eine andere Beziehung zwischen Explizitierung und ihren Produktionsbedingungen. Diese betreffen das Mäzenatentum im Kinderbuchverlag der frühen Republik, staatliche Kulturplanung durch die Verlagskongresse, das translatorische Habitus in der literarischen Übersetzung, die Nachrichten-Transedition während der COVID-19-Pandemie und die metakritische Positionierung des Universalitätsdiskurses. Lefeveres Konzepte von Umschreibung und Patronage dienen hier als Referenzrahmen. Die Technik ist die Konzeptanalyse auf drei Ebenen — epistemologisch, methodologisch, theoretisch — gefolgt von der Konstruktion eines integrativen Rahmens.

Die Analyse identifiziert eine dreistufige Erosion des Anspruchs. Epistemologisch würde die Prüfung eines solchen Anspruchs repräsentative Daten in einem Umfang erfordern, den kein Korpus liefert, sodass der Anspruch seine Beweisgrundlage übersteigt. Methodologisch trägt das Korpusdesign vorläufige Normen darüber, was übersetzt wird und von wem, wodurch eine universelle Lesart unzuverlässig wird. Theoretisch reduziert sich vieles, was der übersetzungsimmanenten Explizitierung zugeschrieben wurde, auf obligatorische, optionale oder pragmatische Untertypen, während Muster, die sich mit Richtung und Genre verschieben, keine bedingungslose Formulierung tragen können. Der stärkste Gegenfall wird zu seinen eigenen Bedingungen behandelt: der Befund der Asymmetrie wird von seinen Autoren bedingt formuliert, die zu größeren Korpora aufrufen, und seine Beweisgrundlage ist auf ein Sprachpaar, eine lexikalische Klasse und ein Genre beschränkt. Das Hauptergebnis ist ein dreistufiges Rahmenwerk, das **Universal–Norm–Ideologische Entscheidung-Pendel**, das Klaudys vierfache Klassifikation als Ausgangspunkt nimmt und sie auf drei Ebenen verteilt. Die universelle Ebene umfasst obligatorische Explizitierung, bei der strukturelle Asymmetrien prozessuale Notwendigkeit auferlegen und der Begriff bedingte, probabilistische Kraft behält. Die normative Ebene umfasst optionale Explizitierung, geprägt durch Übersetzungskultur, Genrekonventionen, professionelle Standards und Markterwartungen, die als Norm und nicht als Gesetz wirken. Die Ebene der ideologischen Entscheidung umfasst pragmatische Explizitierung und strategische

Intervention, erzeugt durch die Handlungsfähigkeit des Übersetzers und die Beziehung zwischen Mäzen–Übersetzer–Leser. Die vierte Kategorie findet kein Gegenstück, da die ersten drei Ebenen jeden beobachteten Typ abdecken. Angewandt auf die fünf türkischen Studien erklärt das Rahmenwerk jede: Verlagspatronage und staatliche Kulturplanung zeigen die ideologische Ebene in makro- und institutioneller Form, Habitus markiert ihre Schnittstelle mit der normativen Ebene, Nachrichten-Transedition zeigt sie in reiner Form, und die metakritische Lesart bestätigt dies. Keine behandelt Explizitierung als inhärente Notwendigkeit.

Der universelle Status der Explizitierung kann in seiner starken Form nicht aufrechterhalten werden, doch Erosion bedeutet nicht Ablehnung: scheitern tut das Adjektiv, nicht der Begriff. Der Beitrag ist doppelt. Die Neuverortung der Explizitierung im Pendel bewahrt das empirische Erbe der korpusbasierten Übersetzungsstudien, da obligatorische und optionale Explizitierung weiterhin Gegenstand der Korpusarbeit bleiben, während durch die pragmatische und ideologische Ebene ein Weg zur ideologiekritischen Analyse eröffnet wird. Dies unterscheidet sich von bestehenden Darstellungen, da frühere Kritiken — die von Pym, Becher und House — jeweils einen Aspekt des Universalitätsanspruchs demontierten, ohne eine alternative Positionierung zu liefern, und keine die deskriptiven und kritischen Zweige auf konzeptueller Ebene artikulierte. Praktische Konsequenzen folgen. In der Übersetzerausbildung hält eine Pädagogik, die alle drei Ebenen berücksichtigt, eine Frage auf der Agenda: für wen wird Explizitierung produziert? In der Kritik ersetzt das Rahmenwerk ein eindimensionales Urteil durch die Bestimmung der Ebene, zu der eine Intervention gehört, und schützt sowohl davor, jedes Muster auf ideologische Intervention zu reduzieren, als auch davor, Intervention als neutrale Notwendigkeit zu normalisieren. Zwei Forschungsrichtungen ergeben sich. Die Asymmetriehypothese bleibt offen und sollte über ein breiteres Spektrum von Sprachpaaren getestet werden. Explizitierung in maschineller Übersetzung und KI-gestützten Systemen stellt ein weiteres Feld dar, in dem Modellagentur und Datenpatronage anstelle der Übersetzeragentur bedacht werden müssen. Da die Studie theoretisch ist, bietet sie keinen groß angelegten empirischen Test; ihre Validität sollte über Sprachpaare, Genres, Perioden und Patronagestrukturen hinweg geprüft werden.

Schlüsselwörter: Übersetzungswissenschaft, Übersetzungsuniversalien, Explizitierung, Ideologie, Übersetzeragentur

Resumen Estructurado:

La **explicitación** ocupa una posición central dentro del programa de los universales de la traducción, aunque el estatus de dicha posición nunca se ha resuelto de manera definitiva. La propuesta de Mona Baker a comienzos de la década de 1990, según la cual los grandes corpus electrónicos podían revelar los patrones distintivos de los textos traducidos, permitió estudiar la traducción como un acontecimiento comunicativo en lugar de una copia deficiente. La explicitación se convirtió rápidamente en la hipótesis más probada del programa. Sin embargo, circulan tres marcos incompatibles, a menudo dentro de un mismo estudio: la explicitación como necesidad cognitiva, como inevitabilidad lingüística dependiente del par de lenguas, y como huella de las decisiones normativas e ideológicas del traductor. Surge entonces la pregunta: ¿es la explicitación un universal inherente al proceso de traducción y verificable en todas las lenguas y culturas, o una decisión normativa–estratégica moldeada por la posición cultural del traductor, el diseño del lector meta y las condiciones ideológicas de producción? La brecha es estructural. Los estudios de traducción basados en corpus han documentado ampliamente la explicitación, pero la interpretan de manera descriptiva; los estudios críticos–ideológicos han analizado la agencia del traductor y el patrocinio, pero rara vez dialogan con los hallazgos de corpus. Ambos enfoques han tratado el mismo fenómeno de forma aislada, y ningún marco existente especifica cómo la explicitación se cruza con la posición ideológica, las condiciones históricas de producción y las estructuras de patrocinio. La investigación es necesaria porque esta separación deja a la disciplina incapaz de determinar, para cualquier instancia observada, si pertenece a una necesidad estructural, a una norma profesional o a una decisión ideológica. El objetivo es reevaluar el estatus de la explicitación frente a la reivindicación de universalidad y reubicar el concepto en el eje de norma y decisión ideológica.

El estudio es cualitativo y adopta un modo de indagación teórico–conceptual, apropiado para una cuestión sobre el estatus de un concepto más que sobre la distribución de un fenómeno. No se compiló ningún corpus ni se realizó prueba cuantitativa. La fuente de datos es la literatura académica sobre universales de traducción y sobre la relación entre ideología y traducción; el análisis procede mediante relectura conceptual sistemática y construcción de marco. Los textos analizados comprenden dos conjuntos. El primero incluye los textos fundacionales del programa y las principales críticas dirigidas a él: la definición de Baker, la posición

de Laviosa de los universales como hipótesis abierta, las leyes probabilísticas de Toury, la distinción de Chesterman entre orientación a la fuente y al destino, la objeción epistemológica de Tymoczko, las reservas de Bernardini y Zanettin y de Tirkkonen-Condit, House sobre direccionalidad y género, el modelo de gestión del riesgo de Pym, y la crítica de Becher a la categoría inherente a la traducción. También incluye la fuente principal detrás de la clasificación cuádruple, ya que el estudio bidireccional de Klaudy y Károly sobre verbos de reporte entre inglés y húngaro constituye el caso empírico más sólido para la lectura universalista. El segundo conjunto consiste en cinco estudios de la investigación en traducción turca, seleccionados intencionalmente: cada uno documenta una relación distinta entre explicitación y sus condiciones de producción. Estos abarcan el patrocinio en la publicación de literatura infantil en la República temprana, la planificación cultural estatal a través de los congresos editoriales, el habitus traductor en la traducción literaria, la transedición de noticias durante la pandemia de COVID-19, y el posicionamiento metacrítico del discurso sobre la universalidad. Las nociones de Lefevere sobre reescritura y patrocinio sirven aquí como marco de referencia. La técnica es el análisis conceptual en tres niveles —epistemológico, metodológico, teórico— seguido de la construcción de un marco integrador.

El análisis identifica una erosión de la reivindicación en tres niveles. Epistemológicamente, probar tal reivindicación requeriría datos representativos en una escala que ningún corpus proporciona, de modo que la reivindicación excede su base probatoria. Metodológicamente, el diseño del corpus conlleva normas preliminares sobre qué se traduce y por quién, lo que hace poco fiable una lectura universalista. Teóricamente, gran parte de lo que se ha asignado a la explicitación inherente a la traducción se reduce a los subtipos obligatorios, opcionales o pragmáticos, mientras que los patrones que varían según la dirección y el género no pueden sostener una formulación incondicional. El contraejemplo más fuerte se aborda en sus propios términos: el hallazgo de asimetría es formulado de manera condicional por sus autores, quienes llaman a corpus más amplios, y su base probatoria se limita a un par de lenguas, una clase léxica y un género. El resultado analítico principal es un marco de tres niveles, el **péndulo universal–norma–decisión ideológica**, que toma como punto de partida la clasificación cuádruple de Klaudy y la distribuye en tres planos. El plano universal contiene la explicitación obligatoria, donde las asimetrías estructurales imponen necesidad procesual y el término conserva fuerza probabilística condicional. El plano normativo contiene la explicitación opcional, moldeada por la cultura de traducción, las convenciones de género, los estándares profesionales y las expectativas del mercado, operando como norma más que como ley. El plano de decisión ideológica contiene la explicitación pragmática y la intervención estratégica, producidas por la agencia del traductor y la relación patrocinador–traductor–lector. La cuarta categoría no encuentra equivalente, ya que los tres primeros planos abarcan todos los tipos observados. Aplicado a los cinco estudios turcos, el marco da cuenta de cada uno: el patrocinio editorial y la planificación cultural estatal muestran el plano ideológico en forma macro e institucional, el habitus marca su intersección con el plano normativo, la transedición de noticias lo muestra en forma pura, y la lectura metacrítica lo corrobora. Ninguno trata la explicitación como necesidad inherente.

El estatus universal de la explicitación no puede sostenerse en su forma fuerte, pero la erosión no equivale a rechazo: lo que fracasa es el adjetivo, no el concepto. La contribución es doble. Reubicar la explicitación dentro del péndulo preserva el legado empírico de los estudios de traducción basados en corpus, ya que la explicitación obligatoria y opcional siguen siendo objeto de trabajo con corpus, al tiempo que abre una vía hacia el análisis crítico–ideológico mediante los niveles pragmático e ideológico. Esto difiere de los relatos existentes en que las críticas anteriores —las de Pym, Becher y House— desmontaron cada una un aspecto de la reivindicación de universalidad sin proporcionar un posicionamiento alternativo, y ninguna articuló las ramas descriptiva y crítica en el nivel conceptual. Se derivan consecuencias prácticas. En la formación de traductores, una pedagogía que aborde los tres planos mantiene una pregunta en la agenda: ¿para quién se produce la explicitación? En la crítica, el marco sustituye un veredicto unidimensional por una determinación del plano al que pertenece una intervención, protegiendo tanto contra la reducción de todo patrón a intervención ideológica como contra la normalización de la intervención como necesidad neutra. Dos direcciones de investigación siguen abiertas. La hipótesis de asimetría permanece abierta y debería probarse en un rango más amplio de pares de lenguas. La explicitación en la traducción automática y en los sistemas asistidos por inteligencia artificial constituye otro campo en el que la agencia del modelo y el patrocinio de los datos podrían necesitar ser pensados en lugar de la agencia del traductor. Al ser teórico, el estudio no ofrece prueba empírica a gran escala; su validez debería examinarse a través de pares de lenguas, géneros, períodos y estructuras de patrocinio diversos.

Palabras clave: Estudios de traducción, Universales de traducción, Explicitación, Ideología, Agencia del traductor

结构化摘要

显化（Explicitation）在翻译普遍性研究计划中占据核心地位，但其地位从未得到最终确立。Mona Baker **在** 1990 **年代初提出，大型**电子语料库能够揭示译文的独特模式，使翻译得以作为一种交际事件而非缺陷复制来研究。由此，显化很快成为该计划中最常被检验的命题。然而，三种互不兼容的框架仍在流通，且常常出现在同一研究中：显化作为认知必然性、作为语言对之间的语言学必然性、以及作为译者规范性与意识形态性决策的痕迹。问题在于：显化究竟是翻译过程中的普遍性、可在所有语言与文化中检验的内在机制，还是一种由译者文化定位、目标读者设计与生产的意识形态条件所塑造的规范–**策略性决策？**这一缺口是结构性的。基于语料库的翻译研究已广泛记录显化，但其解释仍停留在描述层面；批判意识形态的翻译研究则分析了译者的能动性与赞助关系，却很少与语料库成果互动。两大分支各自孤立地处理同一现象，而现有框架均未能说明显化如何与意识形态立场、历史生产条件及赞助结构相交。研究的必要性在于，这种隔离使学科无法判断任何观察到的实例究竟属于结构必然、职业规范，还是意识形态决策。本文旨在重新评估显化的普遍性地位，并将该概念重新定位于规范与意识形态决策的轴线上。

本研究为定性研究，采用理论–**概念型探究方式，适用于关于概念地位而非**现象分布的问题。未编制语料库，亦未进行量化测试。数据来源为有关翻译普遍性与翻译–**意**识形态关系的学术文献；分析通过系统的概念重读与框架建构展开。分析文本分为两组：第一组包括该计划的奠基性文本及其主要批评：Baker **的定**义、Laviosa **将普遍性定位**为开放性工作假设、Toury **的概率性**规律、Chesterman **的源**语/**目**标语区分、Tymoczko **的**认识论反对、Bernardini **与** Zanettin **及** Tirkkonen-Condit **的保留意**见、House **关于方向性与体裁的研究、**Pym **的**风险管理模型，以及 Becher 对翻译固有类别的批评。同时包括四分法的主要来源，即 Klaudy **与** Károly **关于英**语与匈牙利语报道动词的双向研究，这是支持普遍性解读的最强实证案例。第二组由五项土耳其翻译学研究组成，目的性选取：分别记录显化与生产条件之间的不同关系。这些涵盖共和国早期儿童文学出版中的赞助、通过出版大会进行的国家文化规划、文学翻译中的译者习性、COVID-19 **疫情期**间的新闻再编辑，以及普遍性话语的元批判定位。此处以 Lefevere **的重写与**赞助概念为参照框架。技术方法为三层次的概念分析——认识论、方法论、理论——**并构建**综合框架。

分析结果显示普遍性主张的三重侵蚀。认识论层面，检验此类主张需具备任何语料库都无法提供的代表性数据规模，因此该主张超越了证据基础。方法论层面，语料库设计本身包含关于翻译对象与译者的初步规范，使普遍性解读不可靠。理论层面，许多被归为翻译固有显化的现象实则可归入必然型、选择型或语用型，而随方向与体裁变化的模式无法支撑无条件的表述。最强的反例在其自身条件下得到回应：不对称发现由作者以条件性方式提出，并呼吁更大规模的语料库，其证据基础仅限于一个语言对、一类词汇与一种体裁。主要分析结果是一个三层次框架，即**普遍性–规范–意识形态决策摆动模型，以** Klaudy **的四分法**为出发点并将其分布于三个层面。普遍层面包含必然显化，其中结构性不对称施加过程必然性，术语保留条件性、概率性效力。规范层面包含选择性显化

，由翻译文化、体裁惯例、职业标准与市场期待所塑造，作为规范而非规律运作。意识形态决策层面包含语用显化与策略性介入，由译者能动性及赞助–译者–读者关系所产生。第四类无对应，因为前三层涵盖所有观察类型。应用于五项土耳其研究时，该框架均能解释：出版赞助与国家文化规划在宏观与制度层面展示意识形态层面；习性标示其与规范层面的交叉；新闻再编辑显示其纯粹形态；元批判性阅读予以印证。无一将显化视为固有必然。

显化的普遍性地位无法以强形式维持，但侵蚀并非否定：失败的是形容词，而非概念。本研究的贡献在于双重：将显化重新定位于摆动模型之中，既保留了语料库翻译研究的经验遗产——**必然与**选择性显化仍为语料库研究对象——**又通**过语用与意识形态层面开辟了通向意识形态批判分析的路径。这与既有论述不同，因先前的批评（Pym、Becher、House）**各自拆解了普遍性主**张的某一方面，却未提供替代定位，亦未在概念层面联结描述性与批判性分支。由此产生实践意义。在译者教育中，涵盖三层面的教学法使一个问题始终在议程上：显化是为谁而产生？在批评中，该框架以层面判定取代单层裁决，既防止将所有模式简化为意识形态介入，又防止将介入常态化为中性必然。由此引出两条研究方向：不对称假设仍然开放，应在更广泛的语言对中检验；机器翻译与人工智能辅助系统中的显化构成另一领域，其中模型能动性与数据赞助可能需要取代译者能动性来加以思考。作为理论研究，本文未提供大规模实证测试；其有效性应在不同语言对、体裁、时期与赞助结构中加以检验。

关键词： 翻译研究、翻译普遍性、显化、意识形态、译者能动**性**

Структурированное Резюме:

Эксплицитация (Explicitation) занимает центральное место в программе универсалий перевода, однако её статус так и не был окончательно определён. Предложение Моны Бейкер в начале 1990-х годов о том, что крупные электронные корпуса способны выявить характерные закономерности переводного текста, позволило рассматривать перевод как коммуникативное событие, а не как дефектную копию. Вскоре эксплицитация стала наиболее проверяемой гипотезой программы. Тем не менее в научном обороте циркулируют три несовместимые рамки, зачастую в пределах одного исследования: эксплицитация как когнитивная необходимость, как лингвистическая неизбежность, зависящая от языковой пары, и как след нормативных и идеологических решений переводчика. Возникает вопрос: является ли эксплицитация универсалией, присущей процессу перевода и проверяемой во всех языках и культурах, или же это нормативно-стратегическое решение, формируемое культурным позиционированием переводчика, проектированием целевого читателя и идеологическими условиями производства? Разрыв носит структурный характер. Корпусные исследования перевода широко задокументировали эксплицитацию, но трактуют её интерпретацию как описательную; критико-идеологические исследования анализировали агентность переводчика и патронаж, но редко обращались к корпусным данным. Таким образом, два направления рассматривали одно и то же явление изолированно, и ни одна существующая концепция не уточняет, как эксплицитация пересекается с идеологической позицией, историческими условиями производства и структурами патронажа. Необходимость исследования обусловлена тем, что эта изоляция лишает дисциплину возможности определить для любого наблюдаемого случая, относится ли он к структурной необходимости, профессиональной норме или идеологическому решению. Цель состоит в переоценке статуса эксплицитации в контексте претензии на универсальность и в её переориентации вдоль оси нормы и идеологического решения.

Исследование носит качественный характер и использует теоретико-концептуальный подход, соответствующий вопросу о статусе понятия, а не о распределении явления. Корпус не был составлен, количественные тесты не проводились. Источником данных является научная литература об универсалиях перевода и о соотношении перевода и идеологии; анализ осуществляется через систематическое концептуальное перечитывание и построение рамки. Материал состоит из двух наборов. Первый включает тексты-основатели программы и основные критические отклики: определение Бейкер, позиционирование Лавьозы универсалий как открытой рабочей гипотезы, вероятностные законы Тури, различение Честермана между ориентацией на источник и на цель, эпистемологическое возражение Тимочко, оговорки Бернардини и Занеттина и Тирккonен-Конди, Хаус о направленности и жанре, модель управления рисками Пима и критику Бехера категории «перевод-инвариант». Включён также основной источник четырёхчастной классификации, поскольку двунаправленное исследование Клауди и Карои глаголов речи между английским и венгерским языками является наиболее убедительным эмпирическим аргументом в пользу универсалистской трактовки. Второй набор состоит из пяти исследований турецкой переводоведческой науки, отобранных целенаправленно: каждое фиксирует различное соотношение между эксплицитацией и условиями производства. Они охватывают патронаж в издательстве детской литературы ранней Республики, государственное культурное планирование через издательские конгрессы, переводческий хабитус в художественном переводе, трансредактирование новостей во время пандемии COVID-19 и метакритическое позиционирование дискурса универсалий. В качестве референтной рамки используются понятия Лефевра о переписывании и патронаже. Методика — концептуальный анализ на трёх уровнях: эпистемологическом, методологическом, теоретическом, с последующим построением интегративной рамки.

Анализ выявляет трёхуровневую эрозию претензии. Эпистемологически проверка подобной претензии потребовала бы репрезентативных данных в масштабе, который ни один корпус не обеспечивает, поэтому претензия выходит за пределы доказательной базы. Методологически дизайн корпуса содержит предварительные нормы о том, что переводится и кем, что делает универсалистское прочтение ненадёжным. Теоретически многое из того, что приписывалось перевод-инвариантной эксплицитации, сводится к обязательным, факультативным или прагматическим подтипам, тогда как закономерности, меняющиеся в зависимости от направления и жанра, не могут поддерживать безусловную формулировку. Наиболее сильный контрпример рассматривается на его собственных условиях: вывод об асимметрии сформулирован авторами условно, они призывают к более крупным корпусам, а доказательная база ограничена одной языковой парой, одним лексическим классом и одним жанром. Основной аналитический результат — трёхуровневая рамка, маятник универсалия–норма–идеологическое решение, которая берёт четырёхчастную классификацию Клауди за отправную точку и распределяет её по трём плоскостям. Универсальная плоскость включает обязательную эксплицитацию, где структурные асимметрии накладывают процессуальную необходимость, и термин сохраняет условную, вероятностную силу. Нормативная плоскость включает факультативную эксплицитацию, формируемую культурой перевода, жанровыми конвенциями, профессиональными стандартами и рыночными ожиданиями, функционирующую как норма, а не как закон. Плоскость идеологического решения включает прагматическую эксплицитацию и стратегическое вмешательство, порождённые агентностью переводчика и отношением патрон–переводчик–читатель. Четвёртая категория не имеет аналога, поскольку первые три охватывают все наблюдаемые типы. Применённая к пяти турецким исследованиям, рамка объясняет каждое: издательский патронаж и государственное культурное планирование демонстрируют идеологическую плоскость в макро- и институциональной форме; хабитус фиксирует её пересечение с нормативной плоскостью; трансредактирование новостей показывает её в чистом виде; метакритическое прочтение подтверждает это. Ни одно не трактует эксплицитацию как внутреннюю необходимость.

Универсальный статус эксплицитации не может быть поддержан в сильной форме, однако эрозия не равнозначна отказу: терпит крах прилагательное, а не понятие. Вклад исследования двоякий. Репозиционирование эксплицитации в рамках маятника сохраняет эмпирическое наследие корпусных переводческих исследований, поскольку обязательная и факультативная эксплицитация остаются объектами корпусной работы, одновременно открывая путь к идеологически-критическому анализу через прагматический и идеологический уровни. Это отличается от существующих трактовок, поскольку предыдущие критики — Пим, Бехер и Хаус — каждая демонтировала один аспект претензии

на универсальность, не предлагая альтернативного позиционирования, и ни одна не артикулировала описательный и критический направления на концептуальном уровне. Отсюда следуют практические последствия. В обучении переводчиков педагогика, охватывающая все три плоскости, удерживает один вопрос на повестке: для кого производится эксплицитность? В критике рамка заменяет однослойный вердикт определением плоскости, к которой принадлежит вмешательство, защищая как от сведения каждой закономерности к идеологическому вмешательству, так и от нормализации вмешательства как нейтральной необходимости. Следуют два направления исследований. Гипотеза асимметрии остаётся открытой и должна быть проверена на более широком спектре языковых пар. Эксплицитация в машинном переводе и системах, поддерживаемых искусственным интеллектом, представляет собой ещё одно поле, где агентность модели и патронаж данных могут потребовать осмысления вместо агентности переводчика. Будучи теоретическим, исследование не предлагает крупномасштабного эмпирического теста; его валидность следует проверять на разных языковых парах, жанрах, периодах и структурах патронажа.

Ключевые слова: переводоведение, универсалии перевода, эксплицитация, идеология, агентность переводчика

संरचित सारांश:

स्पष्टीकरण (Explicitation) अनुवाद सार्वत्रिकताओं (Translation Universals) के कार्यक्रम में केंद्रीय स्थान रखता है, किन्तु उसका दर्जा कभी निश्चित नहीं हुआ। 1990 के दशक की शुरुआत में मोना बेकर का यह प्रस्ताव कि बड़े इलेक्ट्रॉनिक कॉर्पस अनूदित पाठ के विशिष्ट पैटर्न को उजागर कर सकते हैं, अनुवाद को एक संप्रेषणीय घटना के रूप में अध्ययन करने की अनुमति देता है, न कि एक अपूर्ण प्रतिलिपि के रूप में। शीघ्र ही स्पष्टीकरण इस कार्यक्रम का सबसे अधिक परीक्षण किया गया प्रस्ताव बन गया। फिर भी तीन असंगत ढाँचे प्रचलित हैं, अक्सर एक ही अध्ययन में: स्पष्टीकरण को संज्ञानात्मक आवश्यकता के रूप में, भाषा-युग्म पर निर्भर भाषाई अनिवार्यता के रूप में, और अनुवादक के मानक एवं वैचारिक निर्णयों की छाप के रूप में। प्रश्न यह है: क्या स्पष्टीकरण अनुवाद प्रक्रिया में अंतर्निहित एक सार्वत्रिक है, जो सभी भाषाओं और संस्कृतियों में परीक्षण योग्य है, या यह एक मानक–रणनीतिक निर्णय है जो अनुवादक की सांस्कृतिक स्थिति, लक्ष्य पाठक की रूपरेखा और उत्पादन की वैचारिक परिस्थितियों से आकार लेता है? यह अंतर संरचनात्मक है। कॉर्पस-आधारित अनुवाद अध्ययन ने स्पष्टीकरण का व्यापक रूप से दस्तावेजीकरण किया है, परंतु उसकी व्याख्या को वर्णनात्मक माना है; वैचारिक-आलोचनात्मक अनुवाद अध्ययन ने अनुवादक की एजेंसी और संरक्षकता का विश्लेषण किया है, परंतु शायद ही कभी कॉर्पस निष्कर्षों से जुड़ा है। दोनों शाखाओं ने एक ही घटना को अलग-अलग संबोधित किया है, और कोई मौजूदा ढाँचा यह निर्दिष्ट नहीं करता कि स्पष्टीकरण वैचारिक स्थिति, ऐतिहासिक उत्पादन परिस्थितियों और संरक्षकता की संरचनाओं से कैसे जुड़ता है। यह अलगाव अनुशासन को असमर्थ बना देता है कि किसी भी देखे गए उदाहरण का संबंध संरचनात्मक आवश्यकता, व्यावसायिक मानक या वैचारिक निर्णय से है। उद्देश्य है सार्वत्रिकता के दावे के विरुद्ध स्पष्टीकरण की स्थिति का पुनर्मूल्यांकन करना और अवधारणा को मानक एवं वैचारिक निर्णय की धुरी पर पुनःस्थापित करना।

यह अध्ययन गुणात्मक है और सैद्धांतिक–अवधारणात्मक अन्वेषण पद्धति अपनाता है, जो किसी अवधारणा की स्थिति के प्रश्न के लिए उपयुक्त है, न कि किसी घटना के वितरण के लिए। कोई कॉर्पस संकलित नहीं किया गया और कोई मात्रात्मक परीक्षण नहीं किया गया। डेटा स्रोत अनुवाद सार्वत्रिकताओं और विचारधारा–अनुवाद संबंध पर विद्वतापूर्ण साहित्य है; विश्लेषण व्यवस्थित अवधारणात्मक पुनर्पाठ और ढाँचा निर्माण के माध्यम से आगे बढ़ता है। विश्लेषित पाठ दो समूहों में विभाजित हैं। पहला समूह कार्यक्रम के संस्थापक ग्रंथों और उस पर निर्देशित प्रमुख आलोचनाओं से बना है: बेकर की परिभाषा, लावियोसा का सार्वत्रिकताओं को एक खुली कार्य परिकल्पना के रूप में स्थान देना, टूरी के प्रायिकतावादी नियम, चेस्टरमैन का स्रोत- और लक्ष्य-उन्मुख भेद, टिमोच्को का ज्ञानमीमांसीय आपत्ति, बर्नार्डिनी और ज़ानेटिन तथा तिक्कोनेन-कोंडिट के संकोच, हाउस का दिशा और विधा पर कार्य, पिम का जोखिम-प्रबंधन मॉडल, और बेचर की अनुवाद-अंतर्निहित श्रेणी की आलोचना। इसमें चार-गुना वर्गीकरण के पीछे का प्राथमिक स्रोत भी शामिल है, क्योंकि क्लाउडी और कारोली का अंग्रेज़ी और हंगेरियन के बीच रिपोर्टिंग क्रियाओं का द्विदिशीय अध्ययन सार्वत्रिकता पठन के लिए सबसे मजबूत अनुभवजन्य मामला है। दूसरा समूह पाँच तुर्की अनुवाद अध्ययन से बना है, जिन्हें उद्देश्यपूर्ण रूप से चुना गया: प्रत्येक स्पष्टीकरण और उसके उत्पादन की परिस्थितियों के बीच एक अलग संबंध का दस्तावेजीकरण करता है। इनमें शामिल हैं: प्रारंभिक गणराज्य की बाल साहित्य प्रकाशन में संरक्षकता, प्रकाशन कांग्रेसों के माध्यम से राज्य सांस्कृतिक योजना, साहित्यिक अनुवाद में अनुवादक का हाबिटस, COVID-19 महामारी के दौरान समाचार ट्रांसएडिटिंग,

और सार्वत्रिकता विमर्श का मेटा-आलोचनात्मक स्थान। यहाँ लेफेवेरे की पुनर्लेखन और संरक्षकता की अवधारणाएँ संदर्भ ढाँचे के रूप में कार्य करती हैं। तकनीक है तीन स्तरों पर अवधारणात्मक विश्लेषण — ज्ञानमीमांसीय, पद्धतिगत, सैद्धांतिक — जिसके बाद एक एकीकृत ढाँचे का निर्माण होता है।

विश्लेषण दावा की तीन-स्तरीय क्षरण को पहचानता है। ज्ञानमीमांसीय रूप से, ऐसे दावे का परीक्षण प्रतिनिधि डेटा की माँग करेगा, जो किसी भी कॉर्पस द्वारा उपलब्ध नहीं है, अतः दावा अपने प्रमाण आधार से आगे निकल जाता है। पद्धतिगत रूप से, कॉर्पस डिज़ाइन में यह पूर्वनिर्धारित मानक होते हैं कि क्या अनूदित है और किसके द्वारा, जिससे सार्वत्रिक पठन अविश्वसनीय हो जाता है। सैद्धांतिक रूप से, जो कुछ अनुवाद-अंतर्निहित स्पष्टीकरण को सौंपा गया है, वह अनिवार्य, वैकल्पिक या प्राग्मैटिक उपप्रकारों तक सीमित हो जाता है, जबकि दिशा और विधा के साथ बदलते पैटर्न बिना शर्त सूत्रीकरण को बनाए नहीं रख सकते। सबसे मजबूत प्रतिकूल मामला अपने ही शर्तों पर मिलता है: असममिति निष्कर्ष को उसके लेखकों द्वारा सशर्त रूप में प्रस्तुत किया गया है, जो बड़े कॉर्पस की माँग करते हैं, और उसका प्रमाण आधार केवल एक भाषा-युग्म, एक शब्दावली वर्ग और एक विधा तक सीमित है। मुख्य विश्लेषणात्मक परिणाम एक तीन-स्तरीय ढाँचा है, सार्वत्रिक–मानक–वैचारिक निर्णय का पेंडुलम, जो क्लाउडी के चार-गुना वर्गीकरण को प्रारंभिक बिंदु के रूप में लेता है और उसे तीन विमानों में वितरित करता है। सार्वत्रिक विमान में अनिवार्य स्पष्टीकरण होता है, जहाँ संरचनात्मक असममितियाँ प्रक्रियात्मक आवश्यकता थोपती हैं और शब्द सशर्त, प्रायिकतावादी बल बनाए रखता है। मानक विमान में वैकल्पिक स्पष्टीकरण होता है, जो अनुवाद संस्कृति, विधा परंपराओं, व्यावसायिक मानकों और बाज़ार अपेक्षाओं द्वारा आकारित होता है, और नियम के बजाय मानक के रूप में कार्य करता है। वैचारिक निर्णय विमान में प्राग्मैटिक स्पष्टीकरण और रणनीतिक हस्तक्षेप होता है, जो अनुवादक की एजेंसी और संरक्षक–अनुवादक–पाठक संबंध द्वारा उत्पन्न होता है। चौथी श्रेणी का कोई समकक्ष नहीं मिलता, क्योंकि पहले तीन विमान हर देखे गए प्रकार को समाहित करते हैं। पाँच तुर्की अध्ययनों पर लागू होने पर, ढाँचा प्रत्येक का हिसाब देता है: प्रकाशन संरक्षकता और राज्य सांस्कृतिक योजना मैक्रो और संस्थागत रूप में वैचारिक विमान प्रदर्शित करते हैं; हाबिटस उसका मानक विमान के साथ प्रतिच्छेदन दर्शाता है; समाचार ट्रांसएडिटिंग उसे शुद्ध रूप में दिखाता है; और मेटा-आलोचनात्मक पठन इसकी पुष्टि करता है। कोई भी स्पष्टीकरण को अंतर्निहित आवश्यकता के रूप में नहीं मानता।

स्पष्टीकरण का सार्वत्रिक दर्जा अपनी मजबूत रूप में बनाए नहीं रखा जा सकता, फिर भी क्षरण अस्वीकृति नहीं है: विफल होता है विशेषण, न कि अवधारणा। योगदान द्विगुणित है। स्पष्टीकरण को पेंडुलम में पुनःस्थापित करना कॉर्पस-आधारित अनुवाद अध्ययन की अनुभवजन्य विरासत को संरक्षित करता है, क्योंकि अनिवार्य और वैकल्पिक स्पष्टीकरण कॉर्पस कार्य के विषय बने रहते हैं, जबकि प्राग्मैटिक और वैचारिक स्तरों के माध्यम से वैचारिक-आलोचनात्मक विश्लेषण का मार्ग खुलता है। यह मौजूदा विवरणों से भिन्न है, क्योंकि पूर्ववर्ती आलोचनाएँ — पिम, बेचर और हाउस की — प्रत्येक ने सार्वत्रिकता दावे के एक पहलू को विखंडित किया, बिना वैकल्पिक स्थान प्रदान किए, और किसी ने भी वर्णनात्मक और आलोचनात्मक शाखाओं को अवधारणात्मक स्तर पर नहीं जोड़ा। व्यावहारिक परिणाम निकलते हैं। अनुवादक शिक्षा में, तीन विमानों को संबोधित करने वाली शिक्षण पद्धति एक प्रश्न को एजेंडा पर रखती है: किसके

कुंजी शब्द: अनुवाद अध्ययन, अनुवाद सार्वत्रिकताएँ, स्पष्टीकरण, विचारधारा, अनुवादक की एजेंसी

Yapılandırılmış Özet:

Açıklaştırma, çeviri evrenselleri programı içinde merkezî bir konum işgal eder; ne var ki bu konumun kuramsal statüsü hiçbir zaman karara bağlanmamıştır. Mona Baker'ın 1990'ların başında büyük elektronik korpusların çevrilmiş metnin kendine özgü örüntülerini açığa çıkarabileceği yönündeki önerisi, çeviriyi kaynağının eksik bir kopyası olarak değil kendi başına bir iletişim olayı olarak incelemeyi mümkün kıldı ve açıklaştırma kısa sürede programın en sık sınanan önermesi hâline geldi. Buna karşın literatürde birbiriyle bağdaşmayan üç açıklama çerçevesi dolaşımdadır ve bunlar sıklıkla tek bir çalışma içinde yan yana kullanılır: açıklaştırma çevirmeye içkin bilişsel bir zorunluluk olarak, dil çiftine bağlı dilsel bir kaçınılmazlık olarak ve çevirmenin normatif ile ideolojik kararlarının izi olarak. Bu çalışma, buradan doğan statü sorununu ele almaktadır. Yönlendirici soru şudur: Açıklaştırma, çeviri sürecine içkin, tüm diller ve kültürler arasında sınanabilir bir evrensel midir; yoksa çevirmenin kültürel konumlanmışlığına, erek okur tasarımına ve üretimin ideolojik koşullarına bağlı olarak biçimlenen normatif-stratejik bir karar mıdır? Çalışmanın doldurmayı hedeflediği boşluk yapısaldır. Korpus temelli çeviribilim açıklaştırma örüntülerini kapsamlı biçimde belgelemiş ancak bunların yorumunu betimleyici bir mesele saymış; ideoloji-eleştirel çeviribilim ise çevirmen failliğini ve himayeyi çözümlemiş ama korpus bulgularıyla nadiren ilişki kurmuştur. İki kol aynı olguyu

birbirinden yalıtık ele almış; açıklaştırmanın çevirmenin ideolojik konumuyla, üretimin tarihsel koşullarıyla ve himaye yapılarıyla nasıl kesiştiğini belirleyen bir çerçeve ortaya çıkmamıştır. Araştırma gereklidir, çünkü bu yalıtılmışlık disiplini, gözlenen herhangi bir açıklaştırma örneğinin yapısal zorunluluğa mı, mesleki norma mı, yoksa ideolojik karara mı ait olduğunu belirleme aracından yoksun bırakmıştır. Amaç, açıklaştırmanın kuramsal statüsünü evrensellik iddiası karşısında yeniden değerlendirmek ve kavramı norm ile ideolojik karar ekseninde konumlandırmaktır.

Araştırma nitel desende yürütülmüş ve bir olgunun dağılımına değil bir kavramın statüsüne ilişkin soruya uygun düşen kuramsal-kavramsal sorgulama yöntemini benimsemiştir. Korpus derlenmemiş, nicel sınama yapılmamıştır. Veri kaynağını çeviri evrenselleri ve ideoloji-çeviri ilişkisi üzerine mevcut bilimsel literatür oluşturmakta; çözümleme sistematik kavramsal yeniden okuma ve çerçeve inşası yoluyla ilerlemektedir. İncelenen metin bütüncesi iki kümeden oluşur. Birinci küme, evrenseller programının kurucu metinlerini ve programa yöneltilen başlıca eleştirel müdahaleleri kapsar: Baker'ın evrensel tanımı, Laviosa'nın evrenselleri açık uçlu bir çalışma hipotezi olarak konumlandırması, Toury'nin olasılıksal yasaları, Chesterman'ın kaynak odaklı ve erek odaklı evrenseller ayrımı, Tymoczko'nun epistemolojik itirazı, Bernardini ile Zanettin'in ve Tirkkonen-Condit'in yöntemsel çekinceleri, House'un yön ve tür bağımlılığı argümanları, Pym'in risk yönetimi modeli ve Becher'in çeviri-içkin kategoriye yönelik eleştirisi. Bu kümeye, tartışmanın dayandığı dörtlü sınıflandırmanın ardındaki birincil kaynak da dâhil edilmiştir; Klaudy ve Károly'nin İngilizce ile Macarca arasında bildirim fiilleri üzerine yürüttüğü çift yönlü çalışma, evrensellik okuması lehine en güçlü ampirik dayanağı oluşturduğu için doğrudan ele alınmayı gerektirmiştir. İkinci küme, Türkiye çeviribilim yazımından seçilen beş çalışmadan oluşur ve seçim amaçlı örnekleme ölçütüne dayanır: her biri açıklaştırma ile üretim koşulları arasında farklı bir ilişkiyi belgelemektedir. Bunlar, erken Cumhuriyet döneminde çocuk edebiyatı yayıncılığında himaye, yayın kongreleri üzerinden devlet eliyle kültür planlaması, yazınsal çeviride çevirmen habitusu, COVID-19 döneminde haber derleme-çevirisi ve evrensellik söyleminin meta-eleştirel konumlandırılması üzerine çalışmalardır. İkinci küme için Lefevere'in yeniden yazma ve himaye kavramları referans çerçevesi olarak kullanılmıştır. Analiz tekniği, epistemolojik, yöntemsel ve kuramsal olmak üzere üç düzeyde yürütülen kavramsal çözümleme ve ardından elde edilen kategorilerden bütünleştirici bir çerçevenin inşasıdır.

Çözümleme, evrensellik iddiasında üç düzeyde bir aşınma saptamaktadır. Epistemolojik düzeyde, böyle bir iddiayı sınamak, hiçbir mevcut korpusun sağlayamayacağı ölçekte temsil edici veri gerektirir; iddia, kanıt tabanını aşar. Yöntemsel düzeyde, korpus tasarımı neyin, kimin tarafından ve hangi yönde çevrildiğine ilişkin öncül normları taşır; bu da korpus bulgularının evrensel okumasını güvenilmez kılar. Kuramsal düzeyde, çeviri-içkin açıklaştırmaya atfedilenlerin önemli bir bölümü zorunlu, isteğe bağlı ya da edimbilimsel alt türlere indirgenebilir; çeviri yönüne ve metin türüne göre değişen örüntüler ise koşulsuz bir formülasyonu taşıyamaz. En güçlü karşı kanıt kendi ölçütleriyle karşılanmıştır: asimetri bulgusu yazarlarınca koşullu biçimde ifade edilmekte, daha büyük korpuslar talep edilmekte ve kanıt tabanı tek dil çifti, tek sözcük sınıfı ve tek türle sınırlı kalmaktadır. Çalışmanın başlıca analitik sonucu, evrensel–norm–ideolojik karar sarkacı adı verilen ve Klaudy'nin dörtlü sınıflandırmasını çıkış noktası alarak onu üç analitik düzleme dağıtan üçlü bir çerçevedir. Evrensel düzlem, dil çiftleri arasındaki yapısal asimetrilerin süreçsel zorunluluk dayattığı ve terimin koşullu, olasılıksal gücünü koruduğu zorunlu açıklaştırmayı barındırır. Normatif düzlem, çeviri kültürü, tür konvansiyonları, mesleki standartlar ve piyasa beklentilerinin biçimlendirdiği, yasa değil, norm olarak işleyen isteğe bağlı açıklaştırmayı barındırır. İdeolojik karar düzlemi, çevirmen failliğinin ve himaye eden, çevirmen ile okur arasındaki ilişkinin ürettiği edimbilimsel açıklaştırmayı ve stratejik müdahaleyi barındırır. Özgün sınıflandırmanın dördüncü kategorisi bu şemada karşılık bulmaz; ilk üç düzlem gözlenen bütün türleri analitik olarak kuşatır. Çerçeve, beş Türkiye çalışmasına uygulandığında her birini açıklar: yayıncılık himayesi ve devlet eliyle kültür planlaması ideolojik düzlemi makro ve kurumsal biçimde sergiler; çevirmen habitusu ideolojik ile normatif düzlemlerin kesişimini işaretler; haber derleme-çevirisi ideolojik düzlemi görece saf biçimde gösterir; meta-eleştirel okuma ise kuramsal doğrulama sağlar. Beşinin hiçbiri açıklaştırmayı çevirmeye içkin bir zorunluluk olarak ele almamaktadır.

Açıklaştırmanın evrensel statüsü güçlü biçimiyle savunulamaz; ancak aşınma reddetme demek değildir: başarısız olan sıfattır, kavram değil. Literatüre katkı iki yönlüdür. Kavramın sarkaç içinde yeniden konumlandırılması, korpus temelli çeviribilimin ampirik mirasını korur — zorunlu ve isteğe bağlı açıklaştırma korpus çalışmalarının asli nesnesi olmayı sürdürür — ve aynı anda edimbilimsel ile ideolojik düzeyler üzerinden ideoloji-eleştirel çözümlemeye yol açar. Bu, mevcut çalışmalardan şu bakımdan ayrılır: Pym'in, Becher'in ve House'un eleştirileri evrensellik iddiasının birer yönünü çözmüş ama alternatif bir konumlandırma

sunmamış; hiçbiri betimleyici ile eleştirel kolu kavramsal düzeyde eklemlememiştir. Çerçeve uygulamaya dönük somut sonuçlar da doğurur. Çevirmen eğitiminde, üç düzlemi birlikte gözeten bir öğretim tek bir soruyu sürekli gündemde tutar: kimin için açıklık üretiliyor? Çeviri eleştirisinde çerçeve, tek katmanlı bir hükmün yerine müdahalenin hangi düzleme ait olduğunun belirlenmesini koyar; böylece hem her örüntünün ideolojik müdahaleye indirgenmesine hem müdahalenin yansız bir zorunluluk olarak normalleştirilmesine karşı korur. Buradan iki araştırma yönü doğar. Asimetri hipotezi açık durmakta ve daha geniş dil çiftlerinde sınanmalıdır; her iki sonuç da birinci düzlemi bilgilendirecektir. Makine çevirisinde ve yapay zekâ destekli sistemlerde açıklaştırma ayrı bir alan oluşturur; burada çevirmen failliğinin yerine model failliği ve veri-himaye yapısı kavramlarının yeniden düşünülmesi gerekebilir. Kuramsal niteliği gereği çalışma geniş ölçekli bir ampirik sınama sunmaz; geçerliliği farklı dil çiftlerinde, türlerde, dönemlerde ve himaye yapılarında incelenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Çeviribilim, Çeviri Evrenselleri, Açıklaştırma, İdeoloji, Çevirmen Failliği

www.turkishstudies.net/language

Turkish Studies - Language and Literature

eISSN: 2667-5641

ANKARA SCIENCE UNIVERSITY

A Discussion on the Theoretical Status of Explicitation: Translation Universals and Ideology

Introduction

Translation studies entered a new research paradigm in the early 1990s, when computerised corpora made it possible to describe translator behaviour on a scale that manual analysis could never reach. Mona Baker's contribution to the Text and Technology volume set the terms of that shift: large electronic corpora, she argued, could expose the distinctive linguistic patterning of translated text and turn impressionistic claims into testable ones (Baker, 1993, pp. 233–234). Laviosa (2002) built the research infrastructure that turned this proposal into a programme, and the subfield came to be known as Corpus-Based Translation Studies (CBTS). Its methodological kinship with Toury's Descriptive Translation Studies (DTS) was close from the start, since both rest on the premise that the discipline earns its empirical standing through description rather than prescription (Toury, 2012, pp. 1–2).

Out of this programme came the category that concerns the present paper: translation universals. Baker (1993, p. 243) defined them as features typically occurring in translated text as against original discourse, and not traceable to interference from particular linguistic systems. The definition did real theoretical work. It released the translated text from its status as a derivative or deficient object and reconstituted it as a communicative event with patterns of its own. It also staked a claim about the source of those patterns — they belong to translation as such, not to any given language pair. Toury's laws of growing standardization and of interference express the same generalising impulse from within a descriptive frame, though both are probabilistic rather than absolute in structure.

Among the universals, explicitation carries the longest history and the largest body of supporting research. Turkish scholarship also renders the concept of explicitation as belirtikleştirme; for consistency, this paper uses the Turkish term “açıklaştırma” for explicitation and “örtükleştirme” for the converse operation of implicitation, while preserving each cited author's own terminological preference. The hypothesis in its modern form belongs to Blum-Kulka (1986, p. 19; cited in Pápai, 2004, p. 143), who proposed that translated texts display greater linguistic explicitness than either their source texts or comparable original texts in the target language. Explicitation stands alongside simplification and normalization in Baker's original list, and encyclopedia treatments have since installed it among the core categories of the universals debate (Laviosa-Braithwaite, 1998, p. 288).

Central position has not settled the question of theoretical status. Three distinct explanatory frameworks circulate in the literature, often within a single study and under mutually inconsistent assumptions: explicitation as cognitive necessity inherent in the translation process; as linguistic inevitability dependent on the language pair; and as the linguistic trace of the translator's normative and ideological decisions. Each has drawn fire. Pym (2005, p. 34) unsettles the cognitive-necessity claim by reading explicitation as a strategy for managing cooperative risk. Becher (2010, p. 2) argues

that "translation-inherent" explicitation lacks adequate empirical support and has hardened into dogma. House (2016) holds that variables of translator personality, situation, and task make universalist claims implausible. The most far-reaching objection comes from Tymoczko (1998, p. 655), who warns that an incautious search for universals condemns theoretical work to hopeless ethnocentrism.

This tension is where the present paper begins. Its aim is to reassess the theoretical status of explicitation against the universality claim and to reposition the concept along the axis of norm and ideological decision. The governing question runs as follows: is explicitation a universal inherent in the translation process and testable across all languages and cultures, or is it a normative-ideological decision shaped by the translator's cultural positioning, by target-reader expectations, and by the ideological conditions under which the translation is produced? The thesis defended here is that the first option cannot be sustained epistemologically or methodologically, and that explicitation patterns become theoretically more coherent once read as traces of the translator's agency and ideological positioning. The proposed shift, from "universal" to "normative-ideological decision," is not meant to empty the concept. Its purpose is to build a more serviceable bridge between the descriptive and the critical dimensions of the discipline.

The paper adopts a theoretical-conceptual mode of inquiry and proceeds along two axes. The first traces the international literature from the founding texts of the universals programme (Baker, 1993; Laviosa, 2002; Toury, 2012) to its critical contributions (Becher, 2010; House, 2016; Pym, 2005; Tymoczko, 1998), exposing the theoretical fault lines of the concept along the way. The second turns to selected studies from Turkish translation scholarship (Abdal, 2019; Erguvan, 2018; Karadağ et al., 2015; Tahir Gürçağlar, 2023; Tekgül Akın, 2023), which supply empirical-theoretical evidence for the ideological dimension of explicitation. Lefevere's (1992) notions of rewriting and patronage serve as the general framework for the ideology-translation relation. Explicitation in machine translation and AI-assisted systems falls outside the present scope and is taken up briefly in the Conclusion as a direction for further work.

Apart from the Introduction and Conclusion, the paper consists of five main sections. The first presents the conceptual framework of translation universals through Baker, Laviosa and Toury, and locates explicitation within it. The second assesses critical approaches to universals, and to explicitation in particular, drawing on Tymoczko, House, Pym and Becher. The third reads the ideological dimensions of explicitation through Lefevere's rewriting framework. The fourth examines selected patterns from translation scholarship in Turkey. The fifth develops the theoretical proposal for repositioning explicitation along the universal–norm–ideological decision axis.

Translation Universals: A Conceptual Framework

Recognising translated text as a research object in its own right was a late achievement. Until the close of the 1980s, translation was examined largely through the equivalence relation binding target text to source, and the translation itself was treated either as a deficient projection of the original or as raw material for normative judgement. Baker (1993, p. 234) noted that this assumption — that a translation "inevitably misrepresents its original" — had led many corpus designers to exclude translated material from their databases altogether. Against it she proposed that translated text is "neither inferior nor superior," but a communicative event in its own right (Baker, 1993, p. 233). The proposal arrived just as corpus-linguistic methods matured, and the availability of large machine-readable text collections made systematic description feasible for the first time. Articulated with Toury's DTS framework, CBTS became the most defining line of the empirical turn in translation studies over the following three decades (Laviosa, 2002, p. 17).

Baker's article carries a theoretical programme, not only a method. Its central assumption is that translation generates linguistic patterns of its own, and two moves follow from the way it defines them. The first redirects attention away from the source–target relation and toward the translated text

itself, which thereby becomes a coherent object of study. The second posits a cross-cultural ground for generalisation, on the assumption that observed patterns issue from the translation process rather than from any particular language pair. Universality, on this account, rests on constraints inherent in translating, and Baker (1993, p. 246) is careful to distinguish universals from norms: norms vary historically, socially and culturally, whereas universals name the common ground assumed to underlie that variation.

Laviosa's (2002) work supplied the systematic infrastructure. Corpora such as the English Comparable Corpus turned simplification, normalisation and explicitation from assumptions into testable hypotheses. A theoretical refinement came with it. Universals were positioned not as absolute laws but as probabilistic relations — the term should function, in Laviosa's (2002, p. 76) formulation, not as a static, absolute category but as "a descriptive construct, an open-ended working hypothesis." Universals therefore name tendencies that surface differently under varying linguistic, cultural, ideological, cognitive and psychological conditions, rather than attributes that must appear in every translation. From the outset, then, the programme presented itself as testable, open to counter-example, and theoretically modest.

Toury's framework of laws gives this probabilistic conception its most developed form. Chapter 4 of the revised Descriptive Translation Studies and Beyond argues that the discipline must pursue theoretical aims beyond the descriptive unit, and that these aims consist in the formulation of laws (Toury, 2012, pp. 295–296). A law in this sense is conditional rather than deterministic: it states the probability that a given tendency will be observed under given conditions (Toury, 2012, pp. 300–301). Two founding laws follow. Growing standardization holds that source-text textemes tend to be converted into the repertoremes of the target language or culture, which is to say that translators tend to render unusual source patterns through conventional target expressions (Toury, 2012, p. 303). Interference names the opposite pull: source-text features seep into the translation and produce unconventional patterns in the target language (Toury, 2012, p. 310). That the two laws appear to contradict each other is not a flaw but an acknowledgement that translation behaviour shifts with conditions. Pym reads both as manifestations of the translator's risk management (Pym, 2008; cited in Palumbo, 2009, p. 181).

Chesterman's (2004) distinction between S-universals and T-universals refines the programme's conceptual architecture by showing that different universalist claims rest on different comparative structures. S-universals concern the relation between translation and source text, and so describe how translators handle the source: the explicitation hypothesis, the law of interference and lengthening all belong here. T-universals concern the relation between translation and original texts in the target language, and so describe how translators use that language: simplification, low lexical diversity and conventionalisation fall on this side. The distinction matters methodologically, because the two kinds of claim demand different corpus designs. Parallel corpora can test S-universals; comparable corpora can test T-universals. Where a corpus contains no source texts, S-universals simply cannot be examined through it (Chesterman, 2004, p. 39). This is one of the programme's genuine epistemological gains, since it supplies a framework for weighing candidates against one another.

Explicitation has both the deepest roots and the widest research base of any universal on the list. Its theoretical origin lies in Vinay and Darbelnet's account of translation procedures, where explicitation names the process of making explicit in the target language what remains implicit in the source but recoverable from context or situation (Vinay & Darbelnet, 1958/1995, p. 8; cited in Pym, 2005, p. 30). Blum-Kulka (1986, p. 19; cited in Pápai, 2004, p. 143) recast it as a hypothesis: translated texts show an increase in explicitness at the level of cohesion beyond what structural differences between the language systems can account for. Under the name of the explicitation hypothesis, this claim became the proposition most frequently tested in corpus work. Pápai (2004, p.

144) traces its development and notes that researchers have operationalised it in markedly different ways, treating explicitation as documentable at the level of process and of product alike.

Empirically, explicitation appears to rest on the richest evidential base of any universal — and that same richness has exposed its internal heterogeneity. Working with the Hungarian-English ARRABONA corpus, Pápai (2004, p. 145) documents explicitation through six distinct criteria, from length and redundancy to cohesive ties, logical connectors, readability and punctuation, and maps how the concept has been operationalised along the line running from Blum-Kulka to Olohan and Baker. Puurtinen (2004, p. 166) finds that when explicitation is positioned as a T-universal it does not always behave as predicted: the frequency of clausal connectives in translated Finnish does not on its own support the hypothesis. Mauranen's (2004) work on the Corpus of Translated Finnish raises a further tension, this time between interference and universality. Taken together, these results point one way. Explicitation is empirically well attested, but it does not operate homogeneously; it varies with language pair, genre and textual function.

The universals programme, then, is a framework that treats translated text as an object in its own right, grounds itself empirically, aims at description, and is methodologically distinctive. The line running from Baker's founding proposal through Laviosa's systematic programme, Toury's laws and Chesterman's S/T distinction has given the discipline a research culture it did not previously have, and explicitation has drawn broad support within it at both levels. Yet the programme's central term has been burdened with conceptualisation problems from the beginning (Mauranen, 2004, p. 65). Tirkkonen-Condit, Bernardini and Zanettin raised early objections concerning corpus design, scope and the epistemological limits of the universality claim. Those objections form the substance of the next section. What matters here is that the programme was never internally homogeneous or uncontested. Its own proponents recognised the difficulties, and the sharpest critiques came from inside. The critiques that follow should therefore be read not as external attacks but as the programme's own theoretical development carried forward.

Critiques of Universals and Explicitation

Much of the criticism levelled at the universals programme originated within it, and the consequence of that fact should not be underestimated: internal intervention allows a research community to interrogate its own conceptual apparatus. The very title of the volume edited by Mauranen and Kujamäki (2004), Translation Universals: Do They Exist?, announces this posture. The book is at once a founding text of the programme and a collection of contributions questioning whether the universality claim can be defended. Even Tymoczko's (1998) intervention, usually taken as the harshest attack from outside, carries no intention of dismissing corpus-based translation studies; it is framed as a warning meant to shape the programme's development.

Tymoczko's objection operates at the epistemological level and reaches furthest. Data availability, she argues, has structurally confined corpus-based work to texts from Western languages and the Western cultural sphere, and that confinement undermines the scope on which any universality claim depends. Reviewing Halverson's proposal to define translation through the concept of prototype, Tymoczko (1998, p. 655) points out that a prototype is always anchored in a particular cultural-historical position, and that this anchoring generates a question the universality claim cannot survive: "what language, what place, and what time were privileged in the selection of the prototype?" If the answer is our own, she concludes, "we consign our theoretical work to hopeless ethnocentrism and so doom it from the outset." Abandoning corpus work is not the remedy she proposes. General laws of translation, if they exist at all, would require at minimum "corpora representing as many types of translations as are known from the whole of human history" (Tymoczko, 1998, p. 656); short of that, the broadest plane the programme can reach consists of culturally bounded generalisations. Her call is for a narrower claim and a more cautious idiom, not for abandoning the concept.

The remaining critical contributions in Mauranen and Kujamäki's (2004) volume operate at the methodological level. Alongside the S/T distinction discussed above, Chesterman (2004, pp. 41–44) identifies three problems besetting universality claims: representativeness, testability, and the level at which universality is pitched. Evidence for universals rests mostly on comparatively small corpora, which leaves it doubtful whether the resulting generalisations deserve the name. Bernardini and Zanettin (2004, pp. 51–52) show that corpus design is itself capable of substantial bias. The translation policies Toury calls preliminary norms — what gets translated, by whom, in which direction, which genres travel which way — seep into the corpus and shape its results. Their work on the CEXI corpus demonstrates considerable asymmetry in the translation traffic between Italian and American English, asymmetry that renders any universal reading of the findings "misleading and unproductive" (Bernardini & Zanettin, 2004, p. 61). Tirkkonen-Condit (2004, p. 177) opens a different line with the unique items hypothesis, showing that linguistic items specific to the target language are systematically under-represented in translated Finnish. The finding lends indirect support to T-universal assumptions such as simplification and normalisation while making visible just how conditioned the translator's linguistic behaviour turns out to be.

House (2016) interrogates the programme from linguistics and communication theory, along two axes: directionality and genre-specificity. Patterns observed in translation are not symmetrical, and a tendency documented in one direction need not appear in the reverse. House's own corpus of children's book translations between English and German bears this out — explicitation procedures common in translations into German are not traceable in the opposite direction, and a broader body of her contrastive work across genres suggests the same asymmetry. Genre proves equally decisive. Findings from the Hamburg Covert Translation project show a tendency toward explicitation in German translations of popular science texts that does not hold to the same degree for economic texts. The complexity of translation — the translator as a person, task variables, situational conditions — makes the existence of translation universals implausible on House's account. Her conclusion about under-representation extends the point in a way that bears directly on the present argument: the phenomenon is normal and perhaps even necessary, but it is language-pair specific and therefore translational rather than universal. Universality survives here only as a range conditioned by direction and genre, never as an unconditional category.

Pym (2005, pp. 30–32) locates a conceptual instability at the heart of the explicitation hypothesis: what counts as "explicit" has never been settled. Broader versions of the hypothesis, he argues, rest on idealisms about the stability of meaning — as though a single fixed sense were waiting to be brought to the surface. His alternative begins from a behavioural observation. Translators take fewer risks than writers of non-translated text. Explicitation, on this reading, is neither cognitive compulsion nor linguistic inevitability but risk-aversion made visible in language, and it is rewarded as such: professional culture pays for maximised cooperation and penalises exposure (Pym, 2005, p. 41). The theoretical consequence is considerable. Explicitation ceases to be a necessity built into the process and becomes a decision tied to the translator's agency and professional position.

Becher's intervention strikes most directly at the concept. His claim is that "translation-inherent" explicitation has become a dogma of translation studies, and that the dogma survives neither theoretical nor empirical scrutiny (Becher, 2010, p. 2). The argument works through Klaudy's classical fourfold classification (Klaudy, 2008; cited in Becher, 2010, p. 4). Obligatory explicitation follows from lexical and grammatical differences between languages, as when the English verb to be splits into Spanish ser and estar. Optional explicitation follows from divergent stylistic preferences. Pragmatic explicitation follows from differences in the cultural and world knowledge shared by the two language communities, as when German die Alster becomes the lake Alster in English. The fourth category, translation-inherent explicitation, is presumed to arise from the nature of translating as such — and this is where Becher (2010, pp. 5–7) locates the problem. Even the examples offered for it are uncertain, since the phenomena assigned to the category can generally be accounted for

more economically as obligatory, optional or pragmatic. He then dismantles the two most frequently cited empirical foundations of the explicitation hypothesis, showing that the patterns documented there "are not of the translation-inherent kind but rather a mixture of obligatory, optional, and pragmatic explicitations" (Olohan & Baker, 2000; Øverås, 1998; cited in Becher, 2010, pp. 12, 16). None of this eliminates explicitation. It lifts the fog around the concept's universal status by reducing it to something more compact and more empirically tractable.

The classification Becher works through is not, however, the whole of Klaudy's position, and the primary source complicates the picture in a way that deserves direct attention. In a bi-directional study of reporting verbs in literary translation between English and Hungarian, Klaudy and Károly (2005, p. 13) test what they call the asymmetry hypothesis: the proposition that explicitation performed in one direction is not matched by corresponding implicitation in the reverse. Their finding runs against implicitation. Translators, they report, "prefer the more extended, more explicit forms to the more reduced, more implicit forms, and often fail to perform implicitation" (Klaudy & Károly, 2005, p. 27). Were the hypothesis to hold generally, they argue, it would support treating explicitation as a universal strategy independent of language pair and direction (Klaudy & Károly, 2005, p. 27).

This is the strongest empirical case available for the universality reading, and it should be met rather than passed over. Three features of the study limit what it can carry. The conclusion is stated conditionally, resting on verification the authors do not claim to have achieved. They call themselves for "larger corpora and a wider array of explicitation phenomena" before any generalisable account becomes possible (Klaudy & Károly, 2005, p. 27). And the evidential base is narrow in exactly the way Tymoczko's scope objection anticipates: one language pair, one lexical class, one genre. What the study establishes is an operational asymmetry in transfer between English and Hungarian, which is a considerable finding in its own right. What it does not establish is a property of translation as such.

Set side by side, these critiques reveal a three-tier erosion in the universal status of explicitation. Tymoczko exposes a problem of epistemological scope. Bernardini and Zanettin, Chesterman and Tirkkonen-Condit expose problems of corpus design and testability. House, Pym and Becher expose a problem in the concept's internal coherence. Defending explicitation as a process-inherent universal valid across cultures becomes difficult once all three are taken together. What these critiques do not yet supply is an alternative positioning. Pym has tied explicitation to the translator's agency; Becher has classified its internal heterogeneity; House has made it answerable to direction and genre. None of these moves addresses how explicitation intersects with the translator's ideological position, with the historical and social conditions of production, or with structures of patronage. The next section takes up that gap through Lefevere's rewriting framework.:

The Ideological Dimensions of Explicitation

Ideology did not enter translation studies through a single door. The term carries a spectrum of meanings, running from the reductive sense of false consciousness through Foucauldian accounts of discourse and power to pluralising approaches that treat ideologies in the plural. Different moments in the discipline have drawn on different points along that spectrum. What serves the present argument is the wider sense: ideology as a situated system of belief and value that orients individuals, institutions and texts to see, judge and act from particular positions. The cultural turn of the 1980s brought this understanding to the centre of the field, recasting translation as a political moment of cultural reproduction rather than a transfer operation between languages. Turkish scholarship has followed a parallel course, opening the manipulative dimension of translation to systematic discussion through the descriptive frameworks of Lefevere and Toury (Karadağ et al., 2015, p. 95). Ideology, so understood, grounds the sharpest objection to the myth of translator invisibility. Translation is a moment interwoven with cultural hegemony, and the translator occupies a position from which the reception context of the source text can be "artificially create[d]" (Álvarez

& Vidal, 1996, p. 2). Starting from the premise that all language use is ideological, Calzada Pérez (2014, p. 1) positions translation as an unavoidable site of ideological encounter. Where explicitation, rendered in Turkish scholarship as belirtikleştirme as well as açıklaştırma, belongs within that critical frame is the question this section pursues.

Lefevere (1992) positions translation as one species of a larger practice he calls rewriting, alongside anthologisation, criticism, literary historiography and compilation. Two forces govern the practice: ideology and poetics. A third axis, patronage, names the power structures that legitimise rewriting and set its limits. Patronage, on Lefevere's (1992, pp. 14–15) account, has more to do with a literature's ideology than with its poetics, because patrons (individuals, institutions, the state) shape, directly or otherwise, which texts a rewriter selects, which readership those texts are produced for, and within which ideological frame they are presented. The translator, in this scheme, is no transparent conduit. She constructs the source text for a particular readership within a particular poetics and ideology, and in doing so reshapes the image of that text in the target culture: the reception of an author, a genre, sometimes an entire period. The framework offers an exit from the equivalence debate that had occupied the discipline for two centuries. A translation is not a more or less successful copy of its source; it is that source reconstructed inside another historical, social and ideological context. Rewriting is therefore no by-product of literature but one of the principal mechanisms through which cultural capital circulates.

The framework's chief consequence is that it disposes of the transparent-conduit assumption. Translators always work from a historical, social and ideological position, and that position is not reducible to individual preference. It is formed by the educational system in which the translator trained, by language ideologies, by the publishing market, by the professional reward system, and by patronage. Under these conditions, the cumulative weight of small decisions, from a word choice or syntactic ordering to an added footnote or explanatory insertion, becomes an ideological orientation. Tymoczko (2014, p. 181) puts the point in spatial terms: the ideology of translation is woven inseparably into the geographical, temporal and ideological character of the translator's place of enunciation. Pym's observation about risk-aversion can be reread in this light, since a translator's caution is not merely a private cognitive strategy but a normative position imposed by professional culture and by the patronage structure. Erguvan (2018, p. 152) shows, through a Bourdieusian lens, that habitus and symbolic capital are the concrete vehicles of such positioning. When a translator decides to make a text explicit, that decision rests as much on an assessment of what the target reader is expected to understand, of which discourse community is being written for, and of what that community demands, as on any reading of the source. Conscious or sedimented in habitus, the assessment is ideological. The myth of the transparent conduit works precisely by keeping this structural position out of view.

Articulating Lefevere's framework with explicitation yields a specific consequence. When a translator makes implicit source information explicit, the move need not follow from structural difference between the languages or from cognitive necessity. It may equally answer a prior question: what is it that this reader needs to know? That answer is ideological. To explicitate is not simply to choose a linguistic form; it is to decide for whom meaning is being clarified. Becher's reduction of most translation-inherent examples to the obligatory, optional and pragmatic subtypes bears directly on this point, because the latter two are exactly the categories that presuppose translator agency. Optionality concedes that a choice exists. Pragmatic explicitation concedes that cross-cultural asymmetries of knowledge become an object of the translator's judgement. Read alongside Lefevere's rewriting framework, Becher's methodological refinement and Pym's risk model become theoretically integrated: explicitation emerges as a normative-strategic decision produced jointly by ideological position, professional habitus and patronage structure. Selected patterns from Turkish scholarship give this move its concrete form.

Patterns from the Turkish Context

Karadağ et al.'s (2015) study of the children's literature translations Sabiha and Zekeriya Sertel produced between 1926 and 1928 is an early and thorough instance of Lefevere's patronage-and-manipulation framework applied to the Turkish context. The Sertels, publishing through the Resimli Ay and Sevimli Ay presses, deliberately steered the cultural and literary system of the early Republican period through children's books and child-rearing manuals for mothers (Karadağ et al., 2015, p. 94). The study draws its theoretical grounding from the Manipulation School, whose figures include Toury, Lefevere and Hermans, and which treats translation as an activity carrying ideology, manipulation and patronage within it (Karadağ et al., 2015, p. 93). Patterns of selection, transformation, addition and omission across the Sertels' translations serve, taken as a whole, the construction of the child reader inside a particular ideological frame. Explicitation is not the study's own research focus, yet the textual interventions it documents prominently include explanatory additions and devices that establish direct communication with the reader (Karadağ et al., 2015, pp. 96–97). In genres carrying educational and ideological functions, such as children's literature, explicitation is structurally converted into an instrument of translatorial manipulation.

Tahir Gürçağlar's (2023) examination of the Turkish Publishing Congresses lifts Lefevere's patronage to the macro plane of state-directed cultural planning. The First Turkish Publishing Congress of 1939 is positioned as the publishing and translation face of the cultural-political programme pursued during the Republic's first fifteen years (Tahir Gürçağlar, 2023, p. 139). The Congress defined translation as an instrument of cultural planning to be carried out systematically under state patronage, and the political-ideological frame reached directly into the selection of works, the choice of source languages, and the mechanisms of translator training and oversight (Tahir Gürçağlar, 2023, p. 140). Later congresses carried the emphases of their own moments; the third, held in 1991, bears the traces of its period in a discourse oriented toward the development of a national Turkish culture (Tahir Gürçağlar, 2023, p. 143). Read together, the congresses reveal translation policy in Turkey as a direct expression of the patronage structure Lefevere describes. Which texts would be translated, which norms would govern them, which readership they would address, and therefore which explicitation strategies would count as legitimate, were all settled under state patronage.

Erguvan's (2018) study of the Turkish Tristram Shandy examines how a translator's habitus surfaces in decisions at textual level. Academic formation, professional position and symbolic capital emerge as direct determinants of the strategies adopted (Erguvan, 2018, p. 152). The translator's heavy reliance on footnotes and paratexts is a habitus-driven preference presupposing a particular reader, one with high literary expectations and an appetite for scholarly illumination, and the references, literary allusions and cultural-historical context that remain implicit in Sterne are systematically made explicit in the target text (Erguvan, 2018, p. 157). Neither cognitive nor linguistic necessity accounts for this pattern. Whether a translator with a different habitus profile would explicitate to a comparable degree is an open question, and one that comparative work could productively test. What Erguvan's study contributes is a way of joining Pym's risk model to the Bourdieusian notion of habitus, so that translator decisions become explicable not only through rational calculation but through the quiet operation of settled dispositions.

Tekgül Akın's (2023) analysis of news translations carried from The Guardian to Diken during the COVID-19 pandemic documents explicitation as a deliberate strategy more concretely than any of the studies discussed so far. An 11,408-word corpus was examined for explicitation, simplification and recontextualisation, and the textual interventions prove to serve a systematic aim of popularisation (Tekgül Akın, 2023, p. 579). The theoretical yield lies in how the transition is characterised. Moving from a terminologically dense field such as medicine into daily news is not a passage from one language to another but from one discourse type to another. This is a second

popularisation, and explicitation is its principal instrument (Tekgül Akın, 2023, p. 582). The patterns documented serve more than terminological clarity. They reframe the source text in line with the socio-political positioning of Diken's readership, and Baker's (2006, pp. 105–106) concept of reframing names the operation theoretically: translators and mediating institutions do not transmit a source narrative passively but reconstruct it through deliberate strategy. Such practice fits none of Becher's translation-inherent category and strains the boundaries of the optional and pragmatic ones. Explicitation here is no incidental by-product but a chosen means toward ideological and communicative ends, embedded in the historical and positional conditions binding genre, discourse and reader.

Abdal's (2019) evaluation of Octavio Paz's literary approach expresses the same pattern on a different plane. Paz positions translation as a trans-lingual act of creation and holds that a source text cannot be translated without being transformed, a thesis that overlaps directly with the concept of rewriting (Abdal, 2019, p. 744). His claim that every translation involves transforming its source stands conceptually close to Lefevere's framework. Conveying Paz's discussion of the relation between translation and universality, Abdal (2019, p. 743) shows how positioning translation as a creative act that abolishes boundaries between languages transforms universalist discourse from within. Considering translation universals, rewriting and intertextuality together, the discussion demonstrates how the discourse of universality is situated along the axis of rewriting in Turkish scholarship — a position consistent with the thesis of the present paper, in that it proposes rereading the concept through translator agency and ideological production rather than discarding it. A study of a neighbouring universal points the same way: examining simplification in Turkish-to-English medical translation, Saygı and Duru (2023, p. 14) find lexical choices made with an eye to how the reader will engage the text.

Considered as a group, these five studies read explicitation not as a universal category but as a joint product of the translator's ideological positioning, the patronage structure, and the relation between discourse and reader. They supply the concrete ground for the repositioning developed in the next section..

Discussion: The Theoretical Status of Explicitation

The critical ground surveyed above exposes a three-tier erosion in the universal status of explicitation. The first tier is epistemological. Testing any universality claim properly would demand representative data on a scale no corpus can supply, since corpora built on modern Western prototypes cannot yield laws of translation holding for all times, all places and all languages (Tymoczko, 1998, p. 656); the claim therefore outruns its evidential base. The second tier is methodological. Corpus design carries preliminary norms within it, governing what gets translated, by whom and in which direction, so that reading corpus findings as universal risks results that are "misleading and unproductive" (Bernardini & Zanettin, 2004, p. 61). The third tier is theoretical. A substantial portion of what has been assigned to translation-inherent explicitation reduces to the obligatory, optional or pragmatic subtypes (Becher, 2010, p. 16), and House's arguments about directionality and genre reinforce the point: patterns that shift with translation direction and text type will not sustain an unconditional formulation of universality. This erosion does not require surrendering the concept. It does establish that the adjective attached to it cannot be maintained.

One distinction deserves emphasis here. Nothing in the argument denies that corpus studies have documented explicitation patterns; what is at stake is how those patterns should be interpreted. The critique operates from inside the programme, following its own conceptual apparatus through to the end. Toury's (2012, pp. 300–301) definition of law is already probabilistic, expressing the likelihood that a tendency will appear under specified conditions rather than asserting an unconditional generalisation. Laviosa (2002, p. 76) insisted that universals function as "a descriptive construct, an open-ended working hypothesis" rather than a fixed category. Chesterman (2004, p. 39)

made explicit that different classes of claim demand different conditions of testability. Each of these interventions had already softened the absolutist reading from within. The present argument carries that softening to its conclusion, clearing away the residual traces of the universality claim and locating the concept on a plane that is context-dependent and categorically plural.

Four complementary lines make this positioning possible. Pym's (2005, p. 34) risk model treats explicitation as a decision developed against the risks of cooperation, which supplies the dimensions of agency and calculation. The fourfold classification Becher (2010, p. 4) inherits from Klaudy supplies analytical discrimination, letting us see that each subtype belongs on a different theoretical plane. Lefevere's (1992, pp. 14–15) rewriting framework adds patronage and ideological positioning, showing that a translator's decision answers to structural conditions and not to calculation alone. Baker's (2006, p. 105) narrative approach completes the set: the translator is an ethical agent participating directly "in the construction and negotiation of social reality," not a conduit for narratives. Operating separately, each line illuminates one face of the concept. Brought together, they indicate that a single decision occupies three distinct analytical planes. Explicitation is not a homogeneous phenomenon compressible into one theoretical category. It is a decision structure working along three axes of force, responsive to translator agency and to contextual conditions.

What follows is a repositioning of the concept within a three-tier analytical framework that may be called the universal–norm–ideological decision pendulum. The framework takes Klaudy's fourfold classification as its point of departure and gives it a theoretical horizontality, assigning each subtype to a separate analytical plane.

The universal plane holds obligatory explicitation, imposed by structural, lexical and grammatical asymmetries between language pairs, where cognitive and processual necessity genuinely operates. Here the term "universal" survives in the conditional and probabilistic sense Toury (2012, pp. 300–301) defines, since particular structural asymmetries do recur systematically across language pairs.

Klaudy and Károly's asymmetry findings belong on this plane rather than against the framework. Semantic explicitation of the kind their bi-directional corpus documents arises from the transfer relation between two specific language systems, which is precisely the condition under which the term "universal" retains its conditional force here. Their result therefore refines the first plane instead of undermining the scheme: it identifies a directional regularity in one language pair without licensing the inference to translation as such. Read this way, the disagreement between Klaudy and Becher turns out to be less a contradiction than a difference of plane. Klaudy and Károly describe behaviour at the level where structural necessity operates; Becher's target is the residual fourth category that claims a plane of its own and cannot substantiate it.

The normative plane holds optional explicitation, shaped by the translation culture of a given target-language community, by genre conventions, professional standards and publishing-market expectations. The concept is kin to Toury's (2012, p. 303) law of standardization at this level, though it operates as norm rather than law.

The ideological decision plane holds pragmatic explicitation, shaped by patronage (Lefevere, 1992, p. 9), by the translator's ideological position, professional habitus and reader design, and beyond these by strategic intervention. What produces explicitation here is not the language system but translator agency and the relation binding patron, translator and reader.

That the category of translation-inherent explicitation finds no counterpart in this scheme follows naturally, since the first three planes can encompass every observed type analytically. The pendulum does not reject the concept; it lends the concept contextual sensitivity, and it answers the question of how corpus findings should be interpreted through a logic of categorical plurality.

The Turkish patterns discussed in the previous section give the framework concrete purchase. Karadağ et al.'s (2015, p. 94) findings on the Sertels' children's literature translations show the ideological decision plane in macro form, with translator and publisher reconstructing a source text inside an ideological programme. Tahir Gürçağlar's (2023, p. 140) work on the Publishing Congresses shows the same plane taking institutional shape through patronage, as translator decisions are drawn from the individual plane toward the cultural planning of the nation-state. Erguvan's (2018, p. 152) Bourdieusian analysis captures a moment where the ideological and normative planes intersect, with habitus and symbolic capital carrying both conformity to normative expectation and individual positioning. Tekgül Akın's (2023, p. 582) findings on news translation display the ideological plane in comparatively pure form, with explicitation strategies serving popularisation and reader design. Abdal's (2019, p. 744) reading of Paz contributes theoretical testimony, since the claim that the universals debate must be read alongside rewriting legitimises, for Turkish scholarship in particular, the articulation of the framework's separate planes. None of these studies treats explicitation as a necessity inherent in the translation process; each ties translator decisions to contextual and positional conditions. Their convergence offers initial evidence that the proposed framework is theoretically compatible with the findings of the Turkish literature.

The framework yields on two fronts. It preserves the descriptive and empirical legacy of corpus-based translation studies, since obligatory and optional explicitation remain proper objects of corpus work. It also opens a route to ideology-critical translation studies, since the pragmatic and ideological levels operate in close conjunction with rewriting, patronage and agency. This horizontal convergence addresses, at conceptual level, a division the discipline has carried for decades. Once the status of explicitation moves from an absolute attribute toward an analytical framework that is categorically plural, sensitive to conditions and attentive to translator agency, the concept becomes both a more reliable apparatus for empirical research and a sharper instrument for critical analysis. The move is the joint product of following Toury's probabilistic law to its logical conclusion and folding Lefevere's rewriting framework into the concept's inner structure.

Conclusion

This study set out from a question about a concept whose position in the literature had seemed relatively secure: can the universal status of explicitation actually be defended? Theoretical-conceptual inquiry indicates that the status has eroded on three fronts: problems of scope and representativeness at the epistemological level, the risk of bias built into corpus design at the methodological level, and the reducibility of the translation-inherent category at the theoretical level. Erosion is not rejection. What it establishes is that the adjective "universal" cannot be preserved. In its place, this paper has proposed repositioning the concept within the universal–norm–ideological decision pendulum, a three-tier analytical framework that takes Klaudy's classification as its starting point and reads explicitation through categorical plurality by assigning the obligatory, optional and pragmatic subtypes to distinct theoretical planes. Selected patterns from Turkish scholarship indicate that the framework is compatible with existing empirical findings.

At the methodological level, the framework offers a way past the long-standing division between corpus-based and ideology-critical translation studies. Corpus data are not merely numerical evidence; they form a surface on which the traces of translator decisions can be read, and joining that surface to an ideology-critical framework produces analyses that are at once empirically firmer and critically more attentive. Toury's probabilistic law and Lefevere's rewriting framework may look like distant theoretical lines, yet within the horizontal convergence proposed here they operate together. The conditionality of probabilistic law and the contextual emphasis of rewriting illuminate different faces of the same translator decision. This convergence may count as a modest step toward closing, at conceptual level, the descriptive-critical divide.

Consequences for academic practice follow from the framework and deserve statement in their own right. In translator education, explicitation can be treated neither as a purely cognitive-linguistic skill nor as a matter of ethical awareness alone. A pedagogy addressing all three planes equips the trainee with competence in structural decisions while orienting her toward critical self-awareness about the social consequences of her own choices, and it keeps a single question permanently on the agenda: for whom am I producing explicitness? For translation criticism, the framework requires an analytical distinction in place of a single-layered verdict. Rather than asking whether an observed intervention counts as a universal tendency or an ideological decision, the critic determines which plane it belongs to: structural-obligatory, normative, or ideological. Drawing that distinction guards against two familiar failures: reading every explicitation pattern as ideological intervention, and normalising ideological intervention as neutral translational necessity.

One area falls outside the present scope: explicitation in contemporary translation technologies, and in AI-assisted systems in particular. The area offers productive ground for testing the proposed framework and, where necessary, reformulating it. Because neural machine translation systems and large language models learn from broad corpora, the ideological positioning and biases carried by those corpora may plausibly be reproduced in their output. Where a human translator decides through the mediation of patronage, habitus and reader design, model training data and architectural constraints appear to occupy the corresponding place. The question of universal or ideological decision returns in this setting in considerably more complex form. Determining which plane a machine-produced explicitation pattern belongs to, whether structural-obligatory, normative and inherited from training data, or ideological and inscribed in data-selection policy, constitutes a new field of theoretical problems, and concepts such as model agency and data-patronage may need to be thought through in place of translator agency. Testing the boundaries of the framework in this setting would deepen the critical reading of machine-produced translation and contribute to reformulating the concept itself.

A further line of inquiry follows directly from the discussion above. The asymmetry hypothesis, as Klaudy and Károly (2005, p. 27) frame it, remains open, and testing it across a wider range of language pairs and phenomena would bear on the first plane of the proposed framework in particular. Should asymmetry prove robust beyond English and Hungarian, the conditional sense in which "universal" is retained here would gain empirical weight. Should it prove language-pair-specific, the case for confining the term further would strengthen. Either outcome is informative, and the framework proposed here is designed to accommodate both.

Certain limitations must be stated openly. This study is theoretical-conceptual in character and offers no large-scale empirical test; the framework rests on a rereading of existing literature and on a theoretical evaluation of selected Turkish studies. Its validity should be tested through empirical research across different language pairs, genre families, historical periods, and patronage structures. The five studies drawn from Turkish scholarship offer initial testimony to the framework's usefulness, not comprehensive confirmation, and international comparative work will be needed to test the concept's cross-cultural adaptability. To think translation simultaneously as a linguistic-cognitive process and as a historical, social, and ideological act is a mark of the discipline's theoretical maturity. Turning explicitation from a universal into a categorically plural concept may count as one moment of that maturity.

www.turkishstudies.net/language

Turkish Studies - Language and Literature

eISSN: 2667-5641

ANKARA SCIENCE UNIVERSITY

Açıklaştırmanın Kuramsal Statüsü Üzerine Bir Tartışma: Çeviri Evrenselleri ve İdeoloji

Giriş

Çeviribilim, 1990'ların başında bilgisayarlı korpus çalışmalarının gelişmesiyle yeni bir araştırma paradigmasına kavuştu. Bu dönüşümün itici gücü, Mona Baker'ın Text and Technology derlemesinde yayımlanan kurucu makalesidir. Baker (1993, ss. 233-234), büyük elektronik korpusların çevirmen davranışını betimlemede ve çevrilmiş metnin kendine özgü dilsel örüntülerini ortaya çıkarmada yeni olanaklar sunduğunu öne sürer; bu sav, çeviribilimin ampirik bir disipline dönüşümünde önemli bir eşik oluşturdu. Yaklaşımın sistematik bir araştırma programına evrilmesinde Laviosa'nın (2002) katkıları belirleyici oldu ve Korpus-Temelli Çeviribilim (Corpus-based Translation Studies, CBTS) olarak kavramsallaştırılan alt alan, Baker'ın önerilerini kurumsal bir çerçeveye oturttu. İki akım arasındaki yöntemsel akrabalık baştan beri yakındır: Betimleyici Çeviribilim (Descriptive Translation Studies, DTS) gibi CBTS de disiplinin ampirik konumunu buyurgan değil betimleyici bir koldan kazandığı önkabulüne dayanır (Toury, 2012, ss. 1-2).

Bu programdan, makalenin konusunu oluşturan kategori doğdu: çeviri evrenselleri. Baker'ın (1993, s. 243) tanımına göre çeviri evrenselleri, çevrilmiş metinlerde özgün söylemlere kıyasla tipik olarak görülen ve belirli dil sistemlerinin girişiminin sonucu olmayan özelliklerdir. Tanım gerçek bir kuramsal iş görür. Çevrilmiş metni türevsel ya da eksik bir nesne olmaktan çıkarıp kendi örüntüleri olan bir iletişim olayı hâline getirir. Aynı zamanda bu örüntülerin kaynağına dair bir iddia taşır: örüntüler herhangi bir dil çiftine değil, çevirinin kendisine aittir. Toury'nin büyüyen standartlaşma ve etkileşim yasaları da aynı genelleme arayışını betimleyici bir çerçeveden dile getirir; ne var ki her ikisi de mutlak değil, olasılıksal bir yapıya sahiptir.

Evrenseller arasında açıklaştırma (explicitation), en uzun geçmişe ve en geniş araştırma birikimine sahip olanıdır. Türkiye'deki çeviribilim yazımında kavram için "belirtikleştirme" karşılığı da kullanılır; bu çalışma, terim tutarlılığı açısından "açıklaştırma"yı yeğler; kavramın karşıtı olan implicitation için ise Türkçe yazımda yerleşik olan "örtükleştirme" karşılığını kullanır. Türkçe literatürden yapılan atıflarda ilgili yazarların kendi terim tercihleri korunur. Hipotezin bugünkü biçimi Blum-Kulka'ya (1986, s. 19; akt. Pápai, 2004, s. 143) aittir: çevrilmiş metinler, kaynak metinlerine ya da erek dilde üretilen özgün metinlere kıyasla daha yüksek bir dilsel açıklık düzeyi sergiler. Açıklaştırma, Baker'ın kurucu listesinde basitleştirme ve normalleştirmenin yanında yer alır; ansiklopedi maddeleri de kavramı o tarihten bu yana evrenseller tartışmasının çekirdek kategorileri arasına yerleştirmiştir (Laviosa-Braithwaite, 1998, s. 288).

Merkezî konum, kuramsal statü sorusunu çözmüş değildir. Literatürde birbirinden farklı üç açıklama çerçevesi dolaşımdadır ve bunlar sıklıkla tek bir çalışma içinde, birbiriyle tutarsız varsayımlar altında yan yana kullanılır: açıklaştırma çeviri sürecine içkin bilişsel bir zorunluluk olarak; dil çiftine bağlı dilbilimsel bir kaçınılmazlık olarak; çevirmenin normatif ve ideolojik kararlarının dilsel izdüşümü olarak. Üçü de eleştiri almıştır. Pym (2005, s. 34), açıklaştırmayı

işbirliği riskini yönetme stratejisi olarak okuyarak bilişsel zorunluluk savını sarsar. Becher (2010, s. 2), "çeviri-içkin" (translation-inherent) açıklaştırmanın yeterli ampirik desteği bulunmadığını ve dogmatik bir kabule dönüştüğünü ileri sürer. House (2016), çevirmenin kişiliği, durumu ve göreviyle ilgili değişkenlerin evrensellik iddialarını akla yatkın olmaktan çıkardığını savunur. En köklü itiraz ise Tymoczko'dan (1998, s. 655) gelir: evrensellik arayışı, dikkatsizce sürdürüldüğünde kuramsal çalışmayı umutsuz bir etnikmerkezciliğe mahkûm eder.

Bu gerilim, çalışmanın çıkış noktasıdır. Amaç, açıklaştırmanın kuramsal statüsünü evrensellik iddiası karşısında yeniden değerlendirmek ve kavramı norm ile ideolojik karar ekseninde konumlandırmaktır. Yönlendirici soru şudur: Açıklaştırma, çeviri sürecinin kendisine içkin, tüm diller ve kültürler arasında sınanabilir bir evrensel midir; yoksa çevirmenin kültürel konumlanmışlığına, hedef okur beklentilerine ve üretim bağlamının ideolojik koşullarına bağlı olarak biçimlenen normatif-ideolojik bir karar mıdır? Bu çalışmanın savunduğu tez, birinci seçeneğin epistemolojik ve yöntemsel olarak sürdürülemez olduğudur. Açıklaştırma örüntüleri, çevirmenin failliğinin ve ideolojik konumlanmışlığının dilsel izleri olarak okunduğunda daha tutarlı bir kuramsal çerçeveye kavuşur. Kavramın "evrensel" kategorisinden "normatif-ideolojik karar" kategorisine kaydırılması önerisi, kavramı anlamsızlaştırma amacı taşımaz. Amaç, çeviribilimin betimleyici ve eleştirel boyutları arasında daha işlevsel bir köprü kurmaktır.

Makale, kuramsal-kavramsal sorgulama yöntemini benimser ve tartışmayı iki eksen üzerinde yürütür. Birinci eksen, uluslararası literatürü evrenseller programının kurucu metinlerinden (Baker, 1993; Laviosa, 2002; Toury, 2012) eleştirel katkılara (Becher, 2010; House, 2016; Pym, 2005; Tymoczko, 1998) doğru izleyerek kavramın kuramsal kırılma noktalarını görünür kılar. İkinci eksen, Türkiye'deki çeviribilim literatüründen seçilen çalışmalara (Abdal, 2019; Erguvan, 2018; Karadağ vd., 2015; Tahir Gürçağlar, 2023; Tekgül Akın, 2023) yönelerek açıklaştırmanın ideolojik boyutuna dair ampirik-kuramsal kanıt sunar. İdeoloji-çeviri ilişkisinin genel çerçevesi için Lefevere'in (1992) yeniden yazma (rewriting) ve himaye (patronage) kavramları referans alınır. Makine çevirisi ve yapay zekâ destekli sistemlerde açıklaştırma, çalışmanın kapsamı dışındadır ve Sonuç bölümünde ileri araştırma başlığı olarak kısaca anılır.

Çalışma, Giriş ve Sonuç dışında beş ana bölümden oluşur. Birinci bölüm, çeviri evrenselleri kavramının kuramsal çerçevesini Baker, Laviosa ve Toury üzerinden sunar ve açıklaştırmanın bu program içindeki yerini belirler. İkinci bölüm, evrensellere ve özellikle açıklaştırmaya yönelik eleştirileri Tymoczko, House, Pym ve Becher ekseninde değerlendirir. Üçüncü bölüm, açıklaştırmanın ideolojik boyutlarını Lefevere'in yeniden yazma çerçevesi ışığında okur. Dördüncü bölüm, Türkiye'deki çeviribilim çalışmalarından seçilen örüntüleri inceler. Beşinci bölüm, kavramı evrensel–norm–ideolojik karar ekseninde yeniden konumlandıran kuramsal öneriyi geliştirir.

Çeviri Evrenselleri: Kavramsal Çerçeve

Çevrilmiş metnin kendi başına bir araştırma nesnesi sayılması geç bir kazanımdır. 1980'lerin sonuna dek çeviri, büyük ölçüde kaynak metinle erek metin arasındaki eşdeğerlik ilişkisi üzerinden incelendi; çevrilmiş metin ise ya kaynağın eksik bir izdüşümü ya da normatif yargıların nesnesi sayıldı. Baker (1993, s. 234), çevirinin "aslını kaçınılmaz olarak yanlış temsil ettiği" varsayımının pek çok korpus tasarımcısını çevrilmiş metinleri veri tabanlarından tümüyle dışlamaya götürdüğünü gözlemler. Buna karşı önerisi açıktır: çevrilmiş metin "ne aşağı ne yukarı"dır, kendi başına gerçek bir iletişim olayıdır (Baker, 1993, s. 233). Öneri, korpus dilbilimi yöntemlerinin olgunlaştığı bir döneme denk geldi; büyük ölçekli, makineyle okunabilir metin derlemlerinin erişilebilir hâle gelmesi sistematik betimlemeyi ilk kez olanaklı kıldı. Toury'nin DTS çerçevesiyle eklemlenen CBTS, son otuz yılda çeviribilimin ampirik dönüşümünün en belirleyici hattını oluşturdu (Laviosa, 2002, s. 17).

Baker'ın makalesi yalnızca yöntemsel bir öneri değil, kapsamlı bir kuramsal programdır. Programın merkezinde, çevirinin kendine özgü dilsel örüntüler ürettiği varsayımı yer alır ve tanımlanış biçiminden iki hamle doğar. Birincisi, dikkati kaynak-erek ilişkisinden çevrilmiş metnin

kendisine yöneltir; metin böylece tutarlı bir araştırma nesnesine dönüşür. İkincisi, gözlenen örüntülerin belirli dil çiftlerinin değil çeviri sürecinin ürünü olduğu varsayımıyla genelleme için kültürlerarası bir zemin önerir. Evrensellik iddiası, bu okumada çeviri sürecine içkin kısıtlamalara dayanır; Baker (1993, s. 246) evrenselleri normlardan özenle ayırır: normlar tarihsel, toplumsal ve kültürel olarak değişken örüntülerdir, evrenseller ise bu değişkenliğin altında varsayılan ortak zemini adlandırır.

Laviosa'nın (2002) çalışması programa sistematik altyapıyı kazandırdı. English Comparable Corpus gibi geniş veri tabanları, basitleştirme, normalleştirme ve açıklaştırma gibi varsayımları ampirik olarak sınanabilir hipotezlere dönüştürdü. Beraberinde önemli bir kuramsal incelme geldi: evrenseller mutlak yasalar olarak değil, olasılıksal ilişkiler olarak konumlandırıldı. Terim, Laviosa'nın (2002, s. 76) formülasyonunda durağan ve mutlak bir kategori değil, "betimleyici bir kurgu, açık uçlu bir çalışma hipotezi" olarak işlemelidir. Evrenseller böylece her çeviride görülmesi gereken nitelikler değil, çeşitli dilsel, kültürel, ideolojik, bilişsel ve psikolojik koşullar altında farklı biçimlerde beliren eğilimler olarak anlaşılır. Program, daha en başından sınanabilir, karşı örneğe açık ve kuramsal alçakgönüllülük taşıyan bir çerçeve olarak sunuldu.

Bu olasılıksal genelleme anlayışının en gelişkin biçimi Toury'nin çeviri yasaları çerçevesindedir. Descriptive Translation Studies and Beyond'un gözden geçirilmiş baskısının dördüncü bölümü, çeviribilimin betimleyici birimin ötesinde kuramsal amaçlar üretmesi gerektiğini ve bu amacın yasaların formülasyonundan oluştuğunu savunur (Toury, 2012, ss. 295-296). Toury'nin kullandığı anlamda yasa, mutlak ve belirlenimci bir genelleme değil koşullu bir önermedir: belirli koşullar altında belirli bir eğilimin gözlenme olasılığını dile getirir (Toury, 2012, ss. 300-301). Buradan iki kurucu yasa doğar. Büyüyen standartlaşma yasasına göre kaynak metin metinbirimleri, erek dilin ya da erek kültürün dağarcık birimlerine dönüşme eğilimi taşır; yani çevirmen, kaynak metnin alışılmadık dilsel örüntülerini erek dilin konvansiyonel ifadeleriyle karşılar (Toury, 2012, s. 303). Etkileşim yasası ise karşıt eğilimi adlandırır: kaynak metnin dilsel özellikleri çeviriye bir biçimde "sızar" ve erek dilde konvansiyonel olmayan örüntüler üretir (Toury, 2012, s. 310). Yasaların birbiriyle çelişir görünmesi bir kusur değil, çeviri davranışının koşullara göre değiştiğinin kuramsal kabulüdür. Pym her iki yasayı da çevirmenin risk yönetiminin tezahürü olarak okur (Pym, 2008; akt. Palumbo, 2009, s. 181).

Chesterman'ın (2004) S-evrenselleri ve T-evrenselleri ayrımı, farklı evrensellik iddialarının farklı karşılaştırma yapılarına dayandığını göstererek programın kavramsal mimarisini inceltir. S-evrenselleri çeviri ile kaynak metin arasındaki ilişkiyi ilgilendirir ve çevirmenin kaynak metni nasıl ele aldığını betimler; açıklaştırma hipotezi, etkileşim yasası ve uzama bu kategoriye girer. T-evrenselleri ise çeviri ile erek dildeki özgün metinler arasındaki ilişkiyi ilgilendirir ve çevirmenin erek dili nasıl kullandığını betimler; basitleştirme, düşük sözcüksel çeşitlilik ve konvansiyonelleşme bu tarafta yer alır. Ayrım yöntemsel olarak kritiktir, çünkü iki iddia türü farklı korpus tasarımları gerektirir. S-evrenselleri paralel korpuslarla, T-evrenselleri karşılaştırılabilir korpuslarla sınanabilir. Kaynak metin içermeyen bir korpusla S-evrenselleri incelenemez (Chesterman, 2004, s. 39). Bu, programın gerçek epistemolojik kazanımlarından biridir; farklı evrensel adaylarını birbirine karşı tartmak için sistematik bir çerçeve sunar.

Açıklaştırma, listedeki evrenseller arasında hem en derin köke hem de en geniş araştırma tabanına sahiptir. Kavramın kuramsal kökeni Vinay ve Darbelnet'nin çeviri işlemleri tartışmasına uzanır; orada açıklaştırma, kaynak dilde örtük kalan ama bağlamdan ya da durumdan çıkarılabilen bilginin erek dilde açık kılınması süreci olarak tanımlanır (Vinay & Darbelnet, 1958/1995, s. 8; akt. Pym, 2005, s. 30). Blum-Kulka (1986, s. 19; akt. Pápai, 2004, s. 143) kavramı bir hipoteze dönüştürdü: çevrilmiş metinler, bağdaşıklık düzeyinde, dil sistemleri arasındaki yapısal farkların açıklayabileceğinin ötesinde bir açıklık artışı sergiler. Açıklaştırma hipotezi adıyla literatüre giren bu önerme, korpus çalışmalarında en sık sınanan kuramsal önerme hâline geldi. Pápai (2004, s. 144) hipotezin gelişimini izlerken araştırmacıların birbirinden belirgin biçimde farklı işlemselleştirmeler

önerdiğini ve açıklaştırmanın hem süreç hem ürün düzeyinde belgelenebilir bir olgu olarak ele alındığını kaydeder.

Ampirik açıdan açıklaştırma, evrensellik iddiasını destekleyen en zengin veri tabanına dayanıyor görünür; aynı zenginlik ise kavramın iç heterojenliğini görünür kılmıştır. Macarca-İngilizce ARRABONA korpusu üzerinde çalışan Pápai (2004, s. 145), açıklaştırmayı altı ayrı ölçütle belgeler — uzunluk, artıklık, bağdaşıklık bağları, mantıksal bağlayıcılar, okunabilirlik, noktalama — ve kavramın Blum-Kulka'dan Olohan ve Baker'a uzanan hatta nasıl işlemselleştirildiğini haritalandırır. Puurtinen (2004, s. 166), açıklaştırma bir T-evrenseli olarak konumlandırıldığında beklenen yönde sonuç vermeyebildiğini bulur: çevrilmiş Fince metinlerde tümcecik bağlayıcılarının sıklığı hipotezi tek başına desteklemez. Mauranen'in (2004) Çevrilmiş Fince Korpusu üzerine çalışması bir başka gerilimi, bu kez etkileşim ile evrensellik arasındaki gerilimi gündeme taşır. Bu sonuçlar birlikte alındığında tek bir yöne işaret eder. Açıklaştırma ampirik olarak iyi belgelenmiştir, ancak homojen biçimde işlemez; dil çiftine, türe ve metinsel işleve göre değişir.

Evrenseller programı, çevrilmiş metni kendi başına bir nesne olarak ele alan, ampirik temele oturan, betimleyici amaç taşıyan ve yöntemsel olarak ayırt edici bir çerçevedir. Baker'ın kurucu önerisinden Laviosa'nın sistematik programına, Toury'nin yasalarından Chesterman'ın S/T ayrımına uzanan hat, disipline daha önce sahip olmadığı bir araştırma kültürü kazandırdı ve açıklaştırma her iki düzeyde de geniş destek gördü. Ne var ki programın merkezî terimi baştan itibaren kavramsallaştırma sorunlarıyla yüklüdür (Mauranen, 2004, s. 65). Tirkkonen-Condit, Bernardini ve Zanettin korpus tasarımı, kapsam ve evrensellik iddiasının epistemolojik sınırları konusunda erken itirazlar yöneltti. Bu itirazlar bir sonraki bölümün konusudur. Burada vurgulanması gereken nokta şudur: program hiçbir zaman içeriden türdeş ve tartışmasız olmadı. Güçlükleri kendi savunucuları da gördü ve en keskin eleştiriler içeriden geldi. Dolayısıyla izleyen bölümdeki eleştiriler, programa dışarıdan yöneltilmiş saldırılar olarak değil, programın kendi kuramsal gelişiminin sürdürülmesi olarak okunmalıdır

Evrensellere ve Açıklaştırmaya Yönelik Eleştiriler

Evrenseller programına yöneltilen eleştirilerin önemli bir bölümü programın içinden doğdu ve bunun sonucu hafife alınmamalıdır: içeriden müdahale, bir araştırma topluluğunun kendi kavramsal aygıtını sorgulamasına olanak tanır. Mauranen ve Kujamäki'nin (2004) derlediği cildin başlığı — Translation Universals: Do They Exist? — bu duruşu doğrudan ilan eder. Kitap hem evrenseller programının kurucu metinlerinden biridir hem de evrensellik iddiasının savunulabilirliğini sorgulayan katkıları bir araya getirir. Programın dışarıdan gelen en sert eleştirisi sayılan Tymoczko'nun (1998) müdahalesi bile korpus temelli çeviribilimi reddetme niyeti taşımaz; programın gelişimini biçimlendirmeyi amaçlayan bir uyarı olarak kurgulanmıştır.

Tymoczko'nun itirazı epistemolojik düzeyde işler ve en uzağa uzanır. Veri erişilebilirliği, korpus temelli çalışmayı yapısal olarak Batı dillerine ve Batı kültür alanına ait metinlerle sınırlamıştır; bu sınırlanma, evrensellik iddiasının dayandığı kapsamı zayıflatır. Halverson'ın çeviriyi prototip kavramı üzerinden tanımlama önerisini değerlendirirken Tymoczko (1998, s. 655), prototipin daima belirli bir kültürel-tarihsel konuma bağlı olduğunu ve bu bağlılığın evrensellik iddiasının kaldıramayacağı bir soru ürettiğini belirtir: "prototipin seçiminde hangi dil, hangi yer ve hangi zaman ayrıcalıklı kılınmıştır?" Yanıt kendimizse, kuramsal çalışmamızı "umutsuz bir etnikmerkezciliğe" mahkûm etmiş ve daha baştan başarısızlığa uğratmış oluruz. Ancak önerdiği çare korpus çalışmasından vazgeçmek değildir. Genel çeviri yasaları var olacaksa, bunlar en azından "insanlık tarihinin bütününden bilinen türde çevirileri temsil eden korpuslar" gerektirir (Tymoczko, 1998, s. 656); bu olanak yokken programın ulaşabileceği en geniş kavramsal düzlem kültürel olarak sınırlı genellemelerden oluşur. Çağrı, kavramın reddi değil, iddianın daraltılması ve daha temkinli bir dil kullanılmasıdır.

Mauranen ve Kujamäki'nin (2004) cildindeki diğer eleştirel katkılar yöntemsel düzeyde ilerler. Chesterman (2004, ss. 41-44), yukarıda aktarılan S/T ayrımının yanı sıra evrensellik iddialarını kuşatan üç sorunu saptar: temsil edicilik, sınanabilirlik ve evrenselliğin hangi düzeyde ileri sürüldüğü. Evrensellik kanıtı çoğunlukla görece küçük korpuslara dayanır; bu durumda elde edilen genellemelerin gerçekten "evrensel" adını hak edip etmediği kuşkuludur. Bernardini ve Zanettin (2004, ss. 51-52), korpus tasarımının kendisinin önemli ölçüde yanlı olabileceğini gösterir. Toury'nin öncül normlar dediği çeviri politikaları — neyin, kimin tarafından, hangi yönde çevrildiği, hangi türlerin hangi yönlerde çevrildiği — korpusa bir biçimde "sızar" ve sonuçları biçimlendirir. Yazarların CEXI korpusu üzerinden gösterdiği gibi, İtalyanca ile Amerikan İngilizcesi arasındaki çeviri trafiği kayda değer asimetriler barındırır; bu asimetriler korpus bulgularının evrensel yorumunu "yanıltıcı ve verimsiz" kılar (Bernardini & Zanettin, 2004, s. 61). Tirkkonen-Condit (2004, s. 177) farklı bir hat açar: erek dile özgü öğelere ilişkin "benzersiz öğeler hipotezi" çerçevesinde, erek dile özgü dilsel öğelerin çevrilmiş Fince metinlerde sistematik olarak az temsil edildiğini gösterir. Bulgu, basitleştirme ve normalleştirme gibi T-evrensel varsayımlarını dolaylı olarak desteklerken, çevirmenin dilsel davranışının ne denli koşullu olduğunu da görünür kılar.

House (2016) programı dilbilim ve iletişim kuramı zemininden sorgular; eleştirisi iki eksene dayanır: yön-bağımlılığı ve tür-bağımlılığı. Çeviri sürecinde gözlenen örüntüler simetrik değildir ve bir yönde belgelenen bir eğilim ters yönde belgelenmeyebilir. House'un İngilizce ile Almanca arasındaki çocuk kitabı çevirileri korpusu bunu doğrular: İngilizceden Almancaya çevirilerde yaygın olan açıklaştırma işlemleri ters yönde izlenemez; yazarın farklı türler üzerindeki daha geniş karşılaştırmalı çalışmaları da aynı asimetriye işaret eder. Tür de en az yön kadar belirleyicidir. Hamburg'daki Covert Translation projesinin bulguları, popüler bilim metinlerinin Almanca çevirilerinde beliren açıklaştırma eğiliminin ekonomi metinlerinde aynı düzeyde görülmediğini ortaya koyar. Çevirinin karmaşıklığı — bir kişi olarak çevirmen, görev değişkenleri, durum koşulları — House'un okumasında çeviri evrensellerinin varlığını akla yatkın olmaktan çıkarır. Yetersiz temsile ilişkin sonucu bu noktayı bugünkü tartışma açısından doğrudan ilgilendiren biçimde genişletir: olgu normaldir, hatta belki zorunludur, ama dil çiftine özgüdür ve dolayısıyla evrensel değil çeviriseldir. Evrensellik burada ancak yön ve tür değişkenlerince koşullanmış bir aralık olarak varlığını sürdürür, hiçbir zaman koşulsuz bir kategori olarak değil.

Pym (2005, ss. 30-32), açıklaştırma hipotezinin merkezinde kavramsal bir istikrarsızlık saptar: neyin "açık" sayılacağı hiçbir zaman kararlaştırılmamıştır. Hipotezin geniş formülasyonları, yazara göre, anlamın istikrarına ilişkin idealizmlere dayanır; sanki yüzeye çıkarılmayı bekleyen tek ve sabit bir anlam varmış gibi işleyen bir varsayımdır bu. Önerdiği seçenek davranışsal bir gözlemden başlar. Çevirmenler, çeviri olmayan metin üreticilerine kıyasla daha az risk alır. Açıklaştırma, bu okumada ne bilişsel bir zorunluluk ne dilsel bir kaçınılmazlıktır; dilde görünür hâle gelmiş bir riskten kaçınma davranışıdır ve öyle de ödüllendirilir: mesleki kültür işbirliğinin azamileştirilmesini ödüllendirir, açığa çıkmayı cezalandırır (Pym, 2005, s. 41). Kuramsal sonuç önemlidir. Açıklaştırma, sürece yerleşik bir zorunluluk olmaktan çıkıp çevirmenin failliğine ve mesleki konumuna bağlı bir karara dönüşür.

Becher'in müdahalesi kavrama en doğrudan biçimde çarpar. Savı şudur: "çeviri-içkin" açıklaştırma çeviribilimin bir dogmasına dönüşmüştür ve bu dogma ne kuramsal ne ampirik denetimden geçer (Becher, 2010, s. 2). Argüman, Klaudy'nin klasik dörtlü sınıflandırması üzerinden ilerler (Klaudy, 2008; akt. Becher, 2010, s. 4). Zorunlu açıklaştırma, diller arasındaki sözcüksel ve dilbilgisel farklardan doğar; İngilizce to be eyleminin İspanyolcada ser ve estar olarak ayrışması gibi. İsteğe bağlı açıklaştırma, biçemsel tercih farklarından doğar. Edimbilimsel açıklaştırma, iki dil topluluğunun paylaştığı kültürel ve dünya bilgisindeki farklardan doğar; Almanca die Alster'in İngilizcede the lake Alster olması gibi. Dördüncü kategori, yani çeviri-içkin açıklaştırma, çevirinin doğasından kaynaklandığı varsayılan kategoridir ve Becher (2010, ss. 5-7) sorunu tam burada saptar. Bu kategori için verilen örnekler bile belirsizdir, çünkü kategoriye atfedilen olgular genellikle

zorunlu, isteğe bağlı ya da edimbilimsel açıklaştırma olarak daha ekonomik biçimde açıklanabilir. Ardından hipotezin en sık atıf alan iki ampirik dayanağını çözümler ve orada belgelenen örüntülerin "çeviri-içkin türden olmadığını, zorunlu, isteğe bağlı ve edimbilimsel açıklaştırmaların bir karışımı olduğunu" gösterir (Olohan & Baker, 2000; Øverås, 1998; akt. Becher, 2010, ss. 12, 16). Bunların hiçbiri açıklaştırmayı ortadan kaldırmaz. Kavramın evrensel statüsü çevresindeki sisi dağıtır ve onu ampirik olarak daha izlenebilir, daha derli toplu bir kategoriye indirger.

Becher'in üzerinde çalıştığı sınıflandırma, Klaudy'nin konumunun tamamı değildir ve birincil kaynak tabloyu doğrudan ilgi hak eden bir biçimde karmaşıklaştırır. Klaudy ve Károly (2005, s. 13), İngilizce ile Macarca arasındaki yazınsal çevirilerde bildirim fiilleri üzerine yürüttükleri çift yönlü çalışmada asimetri hipotezini sınar: bir yönde gerçekleştirilen açıklaştırmanın ters yönde karşılık gelen bir örtükleştirmeyle dengelenmediği önermesi. Bulguları örtükleştirmenin aleyhinedir. Çevirmenler, aktardıklarına göre, "daha genişletilmiş, daha açık biçimleri daha indirgenmiş, daha örtük biçimlere yeğler ve çoğu kez örtükleştirme yapmayı başaramaz" (Klaudy & Károly, 2005, s. 27). Hipotez genel olarak doğrulanacak olsaydı, bunun açıklaştırmayı dil çiftinden ve çeviri yönünden bağımsız evrensel bir strateji saymayı destekleyeceğini savunurlar (Klaudy & Károly, 2005, s. 27).

Bu, evrensellik okuması lehine mevcut en güçlü ampirik dayanaktır ve geçiştirilmek yerine karşılanmalıdır. Çalışmanın taşıyabileceğini sınırlayan üç özellik vardır. Sonuç koşullu biçimde ifade edilmiştir ve yazarların ulaştıklarını öne sürmedikleri bir doğrulamaya dayanır. Genellenebilir bir açıklama için "daha büyük korpuslar ve daha geniş bir açıklaştırma olguları yelpazesi" gerektiğini kendileri belirtir (Klaudy & Károly, 2005, s. 27). Kanıt tabanı ise tam da Tymoczko'nun kapsam itirazının öngördüğü biçimde dardır: tek dil çifti, tek sözcük sınıfı, tek tür. Çalışmanın ortaya koyduğu şey, İngilizce ile Macarca arasındaki aktarımda işlemsel bir asimetridir ve bu kendi başına kayda değer bir bulgudur. Ortaya koymadığı şey, çevirinin kendisine ait bir özelliktir.

Bu eleştiriler yan yana konulduğunda açıklaştırmanın evrensel statüsünde üç düzeyli bir aşınma belirir. Tymoczko epistemolojik bir kapsam sorununu açığa çıkarır. Bernardini ve Zanettin, Chesterman ve Tirkkonen-Condit korpus tasarımı ve sınanabilirlik sorunlarını açığa çıkarır. House, Pym ve Becher kavramın iç tutarlılığındaki sorunu açığa çıkarır. Üçü birlikte alındığında, açıklaştırmayı sürece içkin ve kültürlerarası geçerli bir evrensel olarak savunmak güçleşir. Bu eleştirilerin henüz sunmadığı şey ise alternatif bir konumlandırmadır. Pym açıklaştırmayı çevirmenin failliğine bağladı; Becher kavramın iç heterojenliğini sınıflandırdı; House onu yöne ve türe karşı duyarlı kıldı. Bu hamlelerin hiçbiri, açıklaştırmanın çevirmenin ideolojik konumuyla, üretimin tarihsel ve toplumsal koşullarıyla ve himaye yapılarıyla nasıl kesiştiğini ele almaz. İzleyen bölüm bu boşluğu Lefevere'in yeniden yazma çerçevesi üzerinden doldurmayı amaçlar.

Açıklaştırmanın İdeolojik Boyutları

İdeoloji kavramı çeviribilime tek bir kapıdan girmedi. Terim, yanlış bilinç gibi indirgemeci bir anlamdan söylem ve iktidara ilişkin çözümlemelere, oradan ideolojileri çoğul biçimde ele alan yaklaşımlara uzanan bir yelpaze taşır. Disiplinin farklı uğrakları bu yelpazenin farklı noktalarından beslendi. Bugünkü tartışma için verimli olan geniş anlamdır: ideoloji, bireyleri, kurumları ve metinleri belirli bir konumdan görmeye, değerlendirmeye ve eylemeye yönelten konumlanmış bir inanç ve değer sistemidir. 1980'lerden itibaren belirginleşen kültürel dönüşüm (cultural turn) bu anlayışı disiplinin merkezine taşıdı ve çeviriyi diller arası bir aktarım işleminden çok, kültürel yeniden üretimin politik bir uğrağı olarak yeniden tanımladı. Türkiye'deki çeviribilim yazımı koşut bir seyir izledi; çevirinin yönlendirme (manipulation) boyutu, Lefevere ve Toury'nin betimleyici çerçeveleri üzerinden sistematik biçimde tartışmaya açıldı (Karadağ vd., 2015, s. 95). Bu anlamıyla ideoloji, çevirmenin görünmezliği mitine yöneltilen en keskin itirazın zeminidir. Çeviri, kültürel hegemonyayla iç içe geçmiş bir uğraktır ve çevirmen, kaynak metnin alımlanma bağlamını "yapay olarak yaratabileceği" bir konumda durur (Álvarez & Vidal, 1996, s. 2). Her dil kullanımının

ideolojik olduğu önkabulünden hareket eden Calzada Pérez (2014, s. 1) ise çeviriyi kaçınılmaz bir ideolojik karşılaşma alanı olarak konumlandırır. Türkiye'deki yazımda "belirtikleştirme" olarak da karşılanan açıklaştırmanın bu eleştirel çerçeve içindeki yeri, bu bölümün izlediği sorudur.

Lefevere (1992), çeviriyi yeniden yazma (rewriting) adını verdiği daha geniş bir pratiğin alt türü olarak konumlandırır; antoloji oluşturma, eleştiri, edebiyat tarihi yazımı ve derleme de aynı pratiğin parçalarıdır. Pratiği iki kuvvet yönetir: ideoloji ve poetika. Üçüncü eksen olan himaye (patronage), yeniden yazmayı meşrulaştıran ve sınırlarını çizen iktidar yapılarını adlandırır. Lefevere'in (1992, ss. 14-15) çözümlemesinde himaye, edebiyatın poetikasından çok ideolojisiyle ilgilidir; çünkü himaye edenler — kişiler, kurumlar, devlet — yeniden yazıcının hangi metinleri seçeceğini, hangi okur kitlesi için üreteceğini ve hangi ideolojik çerçevede sunacağını doğrudan ya da dolaylı olarak yapılandırır. Çevirmen, bu şemada saydam bir iletken değildir. Kaynak metni belirli bir okur kitlesi için belirli bir poetika ve ideoloji çerçevesinde inşa eder; bunu yaparken de o metnin erek kültürdeki imgesini yeniden kurar: bir yazarın, bir türün, kimi zaman bütün bir dönemin algısını. Çerçeve, disiplini iki yüzyıl meşgul eden eşdeğerlik tartışmasından bir çıkış sunar. Çeviri, kaynağının az ya da çok başarılı bir kopyası değildir; başka bir tarihsel, toplumsal ve ideolojik bağlam içinde yeniden kurulmuş hâlidir. Yeniden yazma bu nedenle edebiyatın yan ürünü değil, kültürel sermayenin dolaşımını sağlayan başlıca mekanizmalardan biridir.

Çerçevenin başlıca sonucu, saydam iletken varsayımını geçersiz kılmasıdır. Çevirmenler daima tarihsel, toplumsal ve ideolojik bir konumdan çalışır ve bu konum bireysel tercihe indirgenemez. Onu, çevirmenin yetiştiği eğitim sistemi, dil ideolojileri, yayın piyasası, mesleki ödül düzeni ve himaye yapısı biçimlendirir. Bu koşullar altında küçük kararların birikimli ağırlığı — bir sözcük seçimi, bir sözdizimsel sıralama, eklenen bir dipnot, bir kısaltma, açıklayıcı bir ekleme — ideolojik bir yönelime dönüşür. Tymoczko (2014, s. 181) noktayı uzamsal terimlerle koyar: çevirinin ideolojisi, çevirmenin sözceleme yerinin coğrafi, zamansal ve ideolojik karakterine ayrılmaz biçimde dokunmuştur. Pym'in riskten kaçınmaya ilişkin gözlemi bu ışıkta yeniden okunabilir; çevirmenin temkinliliği yalnızca özel bir bilişsel strateji değil, mesleki kültürün ve himaye yapısının dayattığı normatif bir konumdur. Erguvan (2018, s. 152), Bourdieucü bir mercekten habitus ve simgesel sermayenin bu konumlanışın somut taşıyıcıları olduğunu gösterir. Bir çevirmen metni açık kılmaya karar verdiğinde, bu karar kaynağa ilişkin bir okumaya dayandığı kadar, erek okurun ne anlaması beklendiğine, hangi söylem topluluğu için yazıldığına ve o topluluğun ne talep ettiğine ilişkin bir değerlendirmeye de dayanır. İster bilinçli olsun ister habitusa çökelmiş, bu değerlendirme ideolojiktir. Saydam iletken miti, tam da çevirmenin bu yapısal konumunu görüş alanının dışında tutarak işler.

Lefevere'in çerçevesini açıklaştırmayla eklemlemek belirli bir sonuç doğurur. Bir çevirmen kaynak metindeki örtük bilgiyi açık kıldığında, bu hamlenin diller arasındaki yapısal farktan ya da bilişsel bir zorunluluktan doğması gerekmez. Aynı ölçüde önceki bir soruya yanıt veriyor olabilir: bu okurun bilmesi gereken nedir? Bu yanıt ideolojiktir. Açıklaştırmak yalnızca bir dilsel biçim seçmek değildir; anlamın kimin için açıklığa kavuşturulduğuna karar vermektir. Becher'in çeviri-içkin örneklerin çoğunu zorunlu, isteğe bağlı ve edimbilimsel alt türlere indirgemesi bu noktayı doğrudan ilgilendirir, çünkü son iki kategori tam da çevirmen failliğini varsayan kategorilerdir. İsteğe bağlılık, bir seçimin var olduğunu kabul eder. Edimbilimsel açıklaştırma, kültürler arası bilgi asimetrilerinin çevirmenin yargısına konu olduğunu kabul eder. Lefevere'in yeniden yazma çerçevesiyle birlikte okunduğunda Becher'in yöntemsel incelmesi ile Pym'in risk modeli kuramsal olarak bütünleşir: açıklaştırma, ideolojik konum, mesleki habitus ve himaye yapısının ortaklaşa ürettiği normatif-stratejik bir karar olarak belirir. Türkiye çeviribilim yazımından seçilen örüntüler bu hamleye somut biçimini kazandırır.

Türkiye Bağlamında Çalışmalar

Karadağ vd.'nin (2015) Sabiha ve Zekeriya Sertel'lerin 1926-1928 yılları arasındaki çocuk edebiyatı çevirileri üzerine yürüttüğü çalışma, Lefevere'in himaye ve yönlendirme çerçevesinin Türkiye bağlamına uygulanmış erken ve kapsamlı bir örneğidir. Sertel'ler, Resimli Ay ve Sevimli Ay matbaalarında yayımladıkları çocuk edebiyatı eserleri ve annelere yönelik çocuk eğitimi kitapları aracılığıyla erken Cumhuriyet döneminin kültür ve edebiyat dizgesini bilinçli biçimde yönlendirdi (Karadağ vd., 2015, s. 94). Çalışma kuramsal dayanağını, çeviriyi ideoloji, yönlendirme ve patronaj etkenlerini içeren bir eylem olarak ele alan Manipülasyon Okulu yaklaşımından alır; Toury, Lefevere ve Hermans bu hattın adları arasındadır (Karadağ vd., 2015, s. 93). Sertel'lerin çevirilerinde gözlenen seçim, dönüştürme, ekleme ve eksiltme örüntüleri, bir bütün olarak çocuk okuru belirli bir ideolojik çerçevede inşa etme amacına hizmet eder. Açıklaştırma çalışmanın kendi araştırma odağı değildir; buna karşın belgelenen metin müdahaleleri arasında açıklayıcı eklemeler ve okurla doğrudan iletişim kuran metinsel araçlar öne çıkar (Karadağ vd., 2015, ss. 96-97). Eğitsel ve ideolojik işlev taşıyan çocuk edebiyatı gibi türlerde açıklaştırma, yapısal olarak bir çevirmen yönlendirmesi aracına dönüşür.

Tahir Gürçağlar'ın (2023) Türk Yayın Kongreleri üzerine incelemesi, Lefevere'in himaye kavramını devlet eliyle yürütülen kültür planlamasının makro düzlemine taşır. 1939'daki Birinci Türk Neşriyat Kongresi, Cumhuriyet'in ilk on beş yılında uygulanan kültürel-siyasi programın yayıncılık ve çeviri alanındaki yüzü olarak konumlandırılır (Tahir Gürçağlar, 2023, s. 139). Kongre, çeviriyi devlet himayesinde sistematik biçimde yürütülecek bir kültür planlaması aracı olarak tanımladı; siyasi-ideolojik çerçeve, çevrilecek eserlerin seçimine, kaynak dillerin belirlenmesine, çevirmen yetiştirme ve denetim mekanizmalarına doğrudan uzandı (Tahir Gürçağlar, 2023, s. 140). Sonraki kongreler kendi dönemlerinin vurgularını taşıdı; 1991'de toplanan üçüncüsü, millî bir Türk kültürünün geliştirilmesine yönelik söylemiyle dönemin siyasi yöneliminin izlerini taşır (Tahir Gürçağlar, 2023, s. 143). Kongreler birlikte okunduğunda Türkiye'de çeviri politikası, Lefevere'in betimlediği himaye yapısının doğrudan bir dışavurumu olarak belirir. Hangi metinlerin çevrileceği, hangi normların geçerli olacağı, hangi okur kitlesinin hedefleneceği — ve dolayısıyla hangi açıklaştırma stratejilerinin meşru sayılacağı — devlet himayesinde karara bağlandı.

Erguvan'ın (2018) Türkçe Tristram Shandy üzerine çalışması, çevirmenin habitusunun metin düzeyindeki kararlarda nasıl yüzeye çıktığını inceler. Akademik oluşum, mesleki konum ve simgesel sermaye, benimsenen stratejilerin doğrudan belirleyenleri arasında görünür (Erguvan, 2018, s. 152). Çevirmenin dipnot ve yan metinlere yoğun başvurusu, yüksek yazınsal beklentileri ve akademik aydınlanma iştahı olan belirli bir okuru varsayan, habitus kaynaklı bir tercihtir; Sterne'de örtük kalan göndermeler, yazınsal imalar ve kültürel-tarihsel bağlam erek metinde sistematik biçimde açık kılınır (Erguvan, 2018, s. 157). Bu örüntüyü ne bilişsel ne dilsel zorunluluk açıklar. Farklı bir habitus profiline sahip bir çevirmenin benzer yoğunlukta açıklaştırma yapıp yapmayacağı açık bir sorudur ve karşılaştırmalı çalışmalarla verimli biçimde sınanabilir. Erguvan'ın çalışmasının katkısı, Pym'in risk modelini Bourdieucü habitus kavramıyla birleştirebilmesidir; böylece çevirmen kararları yalnızca akılcı hesap üzerinden değil, yerleşik yatkınlıkların sessiz işleyişi üzerinden de açıklanabilir hâle gelir.

Tekgül Akın'ın (2023) COVID-19 pandemisi sırasında The Guardian'dan Diken'e aktarılan haber çevirileri üzerine çözümlemesi, açıklaştırmayı bilinçli bir strateji olarak buraya dek ele alınan çalışmaların hepsinden daha somut biçimde belgeler. 11.408 sözcüklük bir bütünce açıklaştırma, sadeleştirme ve yeniden bağlama oturtma açısından incelenmiş; metin müdahalelerinin sistematik bir popülerleştirme amacına hizmet ettiği görülmüştür (Tekgül Akın, 2023, s. 579). Kuramsal kazanım, geçişin nasıl nitelendirildiğindedir. Tıp gibi terimsel açıdan yoğun bir alandan günlük habere geçmek, bir dilden ötekine değil bir söylem tipinden ötekine geçmektir. Bu ikinci bir popülerleştirmedir ve açıklaştırma onun başlıca aracıdır (Tekgül Akın, 2023, s. 582). Belgelenen

örüntüler terimsel açıklıktan fazlasına hizmet eder: kaynak metni Diken okurunun toplumsal-siyasi konumlanışına uygun biçimde yeniden çerçeveler. Baker'ın (2006, ss. 105-106) yeniden çerçeveleme kavramı işlemi kuramsal olarak adlandırır: çevirmenler ve aracı kurumlar kaynak anlatıyı edilgen biçimde aktarmaz, bilinçli stratejilerle yeniden kurar. Böyle bir uygulama Becher'in çeviri-içkin kategorisine hiç sığmaz, isteğe bağlı ve edimbilimsel kategorilerin sınırlarını da zorlar. Açıklaştırma burada rastlantısal bir yan ürün değil, tür, söylem ve okur arasındaki ilişkinin tarihsel-konumsal koşullarına yerleşmiş, ideolojik ve iletişimsel amaçlara yönelmiş seçilmiş bir araçtır.

Abdal'ın (2019) Octavio Paz'ın yazınsal yaklaşımına ilişkin değerlendirmesi aynı örüntüyü farklı bir düzlemde dile getirir. Paz, çeviriyi diller üstü bir yaratma edimi olarak konumlandırır ve kaynak metnin dönüştürülmeden çevrilemeyeceğini savunur; bu tez yeniden yazma kavramıyla doğrudan örtüşür (Abdal, 2019, s. 744). Her çevirinin kaynak metnin dönüştürülmesini içerdiği iddiası, kavramsal olarak Lefevere'in çerçevesine yakın durur. Paz'ın çeviri ile evrensellik ilişkisine dair tartışmasını aktaran Abdal (2019, s. 743), çevirinin diller arasındaki sınırları ortadan kaldıran yaratıcı bir edim olarak konumlandırılmasının evrensellik söylemini içeriden dönüştürdüğünü gösterir. Çeviri evrenselleri, yeniden yazma ve metinlerarasılık kavramlarını birlikte ele alan bu tartışma, evrensellik söyleminin Türkiye yazımında yeniden yazma ekseninde nasıl konumlandığını ortaya koyar; bu konumlanış, kavramı reddetmek yerine çevirmen failliği ve ideolojik üretim çerçevesinde yeniden okumayı önerdiği ölçüde bu makalenin teziyle tutarlı bir yerde durur. Komşu bir evrensel üzerine yürütülen bir çalışma da benzer yöne işaret eder: Türkçeden İngilizceye tıp metni çevirilerinde sadeleştirmeyi inceleyen Saygı ve Duru (2023, s. 14), sözcük seçimlerinin okurun metinle kuracağı ilişki gözetilerek yapıldığını bulgular.

Tartışma: Açıklaştırmanın Kuramsal Statüsü

Yukarıda serilen eleştirel zemin, açıklaştırmanın evrensel statüsünde üç düzeyli bir aşınmayı görünür kılar. Birinci düzey epistemolojiktir. Herhangi bir evrensellik iddiasını gereğince sınamak, hiçbir korpusun sağlayamayacağı ölçekte temsil edici veri gerektirir; modern Batı prototipleri üzerine kurulu korpuslar tüm zamanlar, tüm yerler ve tüm diller için geçerli çeviri yasaları veremez (Tymoczko, 1998, s. 656). İddia bu nedenle kanıt tabanını aşar. İkinci düzey yöntemseldir. Korpus tasarımı öncül normları içinde taşır — neyin, kimin tarafından, hangi yönde çevrildiğini — ve korpus bulgularını evrensel olarak okumak "yanıltıcı ve verimsiz" sonuçlar doğurabilir (Bernardini & Zanettin, 2004, s. 61). Üçüncü düzey kuramsaldır. Çeviri-içkin açıklaştırmaya atfedilenlerin önemli bir bölümü zorunlu, isteğe bağlı ya da edimbilimsel alt türlere indirgenebilir (Becher, 2010, s. 16); House'un yön ve tür argümanları da noktayı pekiştirir: çeviri yönüne ve metin türüne göre değişen örüntüler, evrenselliğin koşulsuz bir formülasyonunu taşıyamaz. Bu aşınma kavramdan vazgeçmeyi gerektirmez. Kavrama iliştirilen sıfatın korunamayacağını ortaya koyar.

Burada bir ayrımın altı çizilmelidir. Argümanın hiçbir yerinde korpus çalışmalarının açıklaştırma örüntülerini belgelediği yadsınmaz; tartışma konusu, bu örüntülerin nasıl yorumlanacağıdır. Eleştiri programın içinden, onun kendi kavramsal aygıtı sonuna dek izlenerek işler. Toury'nin (2012, ss. 300-301) yasa tanımı zaten olasılıksaldır: koşulsuz bir genelleme ileri sürmek yerine, belirtilen koşullar altında bir eğilimin belirme olasılığını dile getirir. Laviosa (2002, s. 76), evrensellerin sabit bir kategori olarak değil "betimleyici bir kurgu, açık uçlu bir çalışma hipotezi" olarak işlemesi gerektiğinde ısrar etti. Chesterman (2004, s. 39), farklı iddia sınıflarının farklı sınanabilirlik koşulları gerektirdiğini açıkça ortaya koydu. Bu üç müdahale, mutlakçı okumayı içeriden zaten yumuşatmıştı. Buradaki argüman, yumuşamayı sonuna dek taşır; evrensellik iddiasının artakalan izlerini temizler ve kavramı bağlama bağlı, kategorik olarak çoğul bir düzleme yerleştirir.

Bu konumlandırmayı birbirini tamamlayan dört hat olanaklı kılar. Pym'in (2005, s. 34) risk modeli açıklaştırmayı işbirliği risklerine karşı geliştirilen bir karar olarak ele alır ve kavrama faillik ile hesap boyutlarını kazandırır. Becher'in (2010, s. 4) Klaudy'den devraldığı dörtlü sınıflandırma

analitik ayırt etme gücü kazandırır; her alt türün farklı bir kuramsal düzleme ait olduğunu görmemizi sağlar. Lefevere'in (1992, ss. 14-15) yeniden yazma çerçevesi himaye yapısını ve ideolojik konumlanışı ekler; çevirmen kararının yalnızca hesaba değil yapısal koşullara da yanıt verdiğini gösterir. Baker'ın (2006, s. 105) anlatı yaklaşımı seti tamamlar: çevirmen anlatıların iletkeni değil, "toplumsal gerçekliğin kurulmasında ve müzakeresinde" doğrudan rol alan etik bir faildir. Ayrı ayrı işlediklerinde her hat kavramın bir yüzünü aydınlatır. Birlikte alındıklarında tek bir kararın üç ayrı analitik düzlemi işgal ettiğine işaret ederler. Açıklaştırma, tek bir kuramsal kategoriye sıkıştırılabilecek türdeş bir olgu değildir. Üç kuvvet ekseninde işleyen, çevirmen failliğine ve bağlamsal koşullara duyarlı bir karar yapısıdır.

Buradan doğan sonuç, kavramın evrensel–norm–ideolojik karar sarkacı adı verilebilecek üçlü bir analitik çerçevede yeniden konumlandırılmasıdır. Çerçeve, Klaudy'nin dörtlü sınıflandırmasını çıkış noktası alır ve ona kuramsal bir yataylık kazandırarak her alt türü ayrı bir analitik düzleme yerleştirir.

Evrensel düzlem, dil çiftleri arasındaki yapısal, sözcüksel ve dilbilgisel asimetrilerin dayattığı zorunlu açıklaştırmayı barındırır; bilişsel ve süreçsel zorunluluğun gerçekten işlediği yer burasıdır. "Evrensel" terimi bu düzeyde Toury'nin (2012, ss. 300-301) tanımladığı koşullu ve olasılıksal anlamda varlığını sürdürür, çünkü belirli yapısal asimetriler dil çiftlerinde sistematik olarak yinelenir.

Klaudy ve Károly'nin asimetri bulguları da çerçevenin karşısında değil, bu düzlemde yer alır. Çift yönlü bütüncelerinin belgelediği türden anlamsal açıklaştırma, iki belirli dil sistemi arasındaki aktarım ilişkisinden doğar; "evrensel" teriminin koşullu gücünü koruduğu koşul tam da budur. Sonuçları böylece şemayı zayıflatmak yerine birinci düzlemi inceltir: tek bir dil çiftinde yönlü bir düzenlilik saptar, ama çevirinin kendisine ilişkin bir çıkarıma izin vermez. Bu okumada Klaudy ile Becher arasındaki anlaşmazlık bir çelişkiden çok bir düzlem farkı olarak belirir. Klaudy ve Károly, yapısal zorunluluğun işlediği düzeydeki davranışı betimler; Becher'in hedefi ise kendine ayrı bir düzlem talep eden ama bunu temellendiremeyen artık dördüncü kategoridir.

Normatif düzlem, belirli bir erek dil topluluğunun çeviri kültürünün, tür konvansiyonlarının, mesleki standartlarının ve yayın piyasası beklentilerinin biçimlendirdiği isteğe bağlı açıklaştırmayı barındırır. Kavram bu düzeyde Toury'nin (2012, s. 303) standartlaşma yasasıyla akrabadır; ancak yasa düzleminde değil norm düzleminde işler.

İdeolojik karar düzlemi, himaye yapısının (Lefevere, 1992, s. 9), çevirmenin ideolojik konumunun, mesleki habitusunun ve okur tasarımının biçimlendirdiği edimbilimsel açıklaştırmayı, bunların ötesinde de stratejik müdahaleleri barındırır. Burada açıklaştırmayı üreten şey dil sistemi değil, çevirmen failliği ile himaye eden, çevirmen ve okur arasındaki ilişkidir.

Çeviri-içkin açıklaştırma kategorisinin bu şemada karşılık bulmaması doğal bir sonuçtur; ilk üç düzlem gözlenen bütün türleri analitik olarak kuşatabilir. Sarkaç kavramı reddetmez; ona bağlamsal duyarlılık kazandırır ve korpus bulgularının nasıl yorumlanacağı sorusunu kategorik çoğulluk mantığıyla yanıtlar.

Önceki bölümde tartışılan Türkiye örüntüleri çerçeveye somut tutamak sağlar. Karadağ vd.'nin (2015, s. 94) Sertel'lerin çocuk edebiyatı çevirilerine ilişkin bulguları ideolojik karar düzlemini makro biçimde gösterir; çevirmen ve yayıncı, kaynak metni bir ideolojik program içinde yeniden kurar. Tahir Gürçağlar'ın (2023, s. 140) Yayın Kongreleri üzerine çalışması aynı düzlemin himaye üzerinden kurumsal bir biçim aldığını gösterir; çevirmen kararları bireysel düzlemden ulus-devletin kültür planlamasına doğru çekilir. Erguvan'ın (2018, s. 152) Bourdieucü çözümlemesi ideolojik ve normatif düzlemlerin kesiştiği bir uğrağı yakalar; habitus ve simgesel sermaye hem normatif beklentiye uyumu hem bireysel konumlanışı taşır. Tekgül Akın'ın (2023, s. 582) haber çevirisi bulguları ideolojik düzlemi görece saf bir biçimde sergiler; açıklaştırma stratejileri

popülerleştirme ve okur tasarımına hizmet eder. Abdal'ın (2019, s. 744) Paz okuması kuramsal bir tanıklık ekler; evrenseller tartışmasının yeniden yazmayla birlikte okunması gerektiği savı, özellikle Türkiye yazımı açısından çerçevenin ayrı düzlemlerini eklemlemeyi meşrulaştırır. Bu çalışmaların hiçbiri açıklaştırmayı çeviri sürecine içkin bir zorunluluk olarak ele almaz; her biri çevirmen kararlarını bağlamsal ve konumsal koşullara bağlar. Yakınsamaları, önerilen çerçevenin Türkiye literatürünün bulgularıyla kuramsal olarak bağdaştığına ilişkin ilk düzeyde bir kanıt sunar.

Çerçevenin kazancı iki yönlüdür. Korpus temelli çeviribilimin betimleyici ve ampirik mirasını korur, çünkü zorunlu ve isteğe bağlı açıklaştırma korpus çalışmalarının asli nesnesi olmayı sürdürür. Aynı zamanda ideoloji-eleştirel çeviribilime bir yol açar, çünkü edimbilimsel ve ideolojik düzeyler yeniden yazma, himaye ve faillik kavramlarıyla yakın eklemlenme içinde işler. Bu yatay yakınsama, disiplinin onlarca yıldır taşıdığı bir bölünmeyi kavramsal düzeyde ele alır. Açıklaştırmanın statüsü mutlak bir nitelikten, kategorik olarak çoğul, koşullara duyarlı ve çevirmen failliğini gözeten bir analitik çerçeveye kaydığında kavram, ampirik araştırma için daha güvenilir bir aygıta ve eleştirel çözümleme için daha keskin bir araca dönüşür. Bu hamle, Toury'nin olasılıksal yasa formülasyonunu mantıksal sonucuna dek izlemenin ve Lefevere'in yeniden yazma çerçevesini kavramın iç yapısına katmanın ortak ürünüdür.

Sonuç

Bu çalışma, literatürdeki konumu görece sağlam görünen bir kavrama ilişkin bir sorudan yola çıktı: açıklaştırmanın evrensel statüsü gerçekten savunulabilir mi? Yürütülen kuramsal-kavramsal sorgulama, bu statünün üç cephede aşındığına işaret eder: epistemolojik düzeyde kapsam ve temsil edicilik sorunları, yöntemsel düzeyde korpus tasarımına yerleşik yanlılık riski, kuramsal düzeyde çeviri-içkin kategorinin indirgenebilirliği. Aşınma reddetme demek değildir. Ortaya koyduğu şey, "evrensel" sıfatının korunamayacağıdır. Bunun yerine makale, kavramın evrensel–norm–ideolojik karar sarkacı içinde yeniden konumlandırılmasını önerdi; Klaudy'nin sınıflandırmasını başlangıç noktası alan bu üçlü analitik çerçeve, zorunlu, isteğe bağlı ve edimbilimsel alt türleri ayrı kuramsal düzlemlere yerleştirerek açıklaştırmayı kategorik çoğulluk içinde okur. Türkiye yazımından seçilen örüntüler, çerçevenin mevcut ampirik bulgularla bağdaştığına işaret eder.

Yöntemsel düzeyde çerçeve, korpus temelli çeviribilim ile ideoloji-eleştirel çeviribilim arasındaki köklü bölünmeyi aşmanın bir yolunu sunar. Korpus verisi yalnızca sayısal kanıt değildir; çevirmen kararlarının izlerinin okunabileceği bir yüzey oluşturur ve bu yüzeyin ideoloji-eleştirel bir çerçeveyle birleştirilmesi, hem ampirik olarak daha sağlam hem eleştirel olarak daha dikkatli çözümlemeler üretir. Toury'nin olasılıksal yasası ile Lefevere'in yeniden yazma çerçevesi ilk bakışta birbirinden uzak iki kuramsal hat gibi görünebilir; oysa burada önerilen yatay yakınsama içinde birlikte işlerler. Olasılıksal yasanın koşulluluğu ile yeniden yazmanın bağlamsal vurgusu, aynı çevirmen kararının farklı yüzlerini aydınlatır. Bu yakınsama, betimleyici-eleştirel bölünmeyi kavramsal düzeyde kapatmaya yönelik mütevazı bir adım sayılabilir.

Çerçeveden akademik pratiğe ilişkin sonuçlar doğar ve bunlar kendi başına ifade edilmeyi hak eder. Çevirmen eğitiminde açıklaştırma ne salt bilişsel-dilsel bir beceri ne yalnızca etik farkındalık meselesi olarak ele alınabilir. Üç düzlemi birlikte gözeten bir öğretim, çevirmen adayına yapısal kararlarda yetkinlik kazandırırken kendi seçimlerinin toplumsal sonuçlarına ilişkin eleştirel bir özfarkındalığa da yöneltir ve tek bir soruyu sürekli gündemde tutar: kimin için açıklık üretiyorum? Çeviri eleştirisi açısından çerçeve, tek katmanlı bir hüküm yerine analitik bir ayrım gerektirir. Gözlenen bir müdahalenin evrensel bir eğilim mi yoksa ideolojik bir karar mı olduğunu sormak yerine eleştirmen, müdahalenin hangi düzleme ait olduğunu belirler: yapısal-zorunlu, normatif ya da ideolojik. Bu ayrım, eleştirinin sık düştüğü iki tuzağa karşı korur: her açıklaştırma örüntüsünü ideolojik müdahale olarak okumak ve ideolojik müdahaleyi yansız bir çeviri zorunluluğu olarak normalleştirmek.

Yukarıdaki tartışmadan doğrudan bir araştırma hattı doğar. Klaudy ve Károly'nin (2005, s. 27) kurduğu biçimiyle asimetri hipotezi açık durmaktadır ve daha geniş bir dil çifti ile olgu yelpazesinde sınanması, özellikle önerilen çerçevenin birinci düzlemini ilgilendirir. Asimetri İngilizce ve Macarcanın ötesinde sağlam çıkarsa, "evrensel" teriminin burada korunduğu koşullu anlam ampirik ağırlık kazanır. Dil çiftine özgü çıkarsa, terimi daha da daraltma gerekçesi güçlenir. Her iki sonuç da bilgilendiricidir ve burada önerilen çerçeve ikisini de karşılayacak biçimde tasarlanmıştır.

Kapsam dışında kalan bir alan, çağdaş çeviri teknolojilerinde ve özellikle yapay zekâ destekli sistemlerde açıklaştırmadır. Alan, önerilen çerçeveyi sınamak ve gerektiğinde yeniden formüle etmek için verimli bir zemin sunar. Sinirsel makine çevirisi sistemleri ve büyük dil modelleri geniş bütüncelerden öğrendiği için, bu bütüncelerin taşıdığı ideolojik konumlanış ve yanlılıkların çıktıya yansıması beklenebilir. İnsan çevirmenin himaye, habitus ve okur tasarımı dolayımıyla verdiği kararların yerini, model eğitim verisi ile mimari kısıtların aldığı görülmektedir. Evrensel mi ideolojik karar mı sorusu bu ortamda çok daha karmaşık bir biçimde geri döner. Makine üretimi bir açıklaştırma örüntüsünün hangi düzleme ait olduğunu belirlemek — yapısal-zorunlu mu, eğitim verisinden devralınmış normatif mi, veri seçim politikasına kazınmış ideolojik mi — çeviribilim için yeni bir kuramsal sorunlar alanı oluşturur; çevirmen failliğinin yerine model failliği ve veri-himaye yapısı gibi kavramların yeniden düşünülmesi gerekebilir. Çerçevenin sınırlarını bu ortamda sınamak, makine üretimi çevirinin eleştirel okumasını derinleştirir ve kavramın yeniden formülasyonuna katkı sağlar.

Bazı sınırlılıkların açıkça belirtilmesi gerekir. Çalışma kuramsal-kavramsal niteliktedir ve geniş ölçekli bir ampirik sınama önermez; çerçeve, mevcut literatürün yeniden okunmasına ve seçilmiş Türkiye çalışmalarının kuramsal değerlendirmesine dayanır. Geçerliliği, farklı dil çiftlerinde, tür ailelerinde, tarihsel dönemlerde ve himaye yapılarında yürütülecek ampirik araştırmalarla sınanmalıdır. Türkiye yazımından seçilen beş çalışma, çerçevenin kullanışlılığına ilişkin ilk düzeyde bir tanıklık sunar; kapsamlı bir doğrulama değildir. Kavramın kültürler arası uyarlanabilirliğini sınamak için uluslararası karşılaştırmalı çalışmalara da gereksinim vardır. Çeviriyi aynı anda hem dilsel-bilişsel bir süreç hem tarihsel, toplumsal ve ideolojik bir edim olarak düşünmek, disiplinin kuramsal olgunluğunun bir göstergesidir. Açıklaştırmayı bir evrenselden kategorik olarak çoğul bir kavrama dönüştürmek, bu olgunluğun bir uğrağı sayılabilir.

References

Akdoğan, Y. (t.y.). *Ahmedî Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Geliş tarihi htt Abdal, G. (2019). Octavio Paz'ın yazınsal yaklaşımı ve çeviriye ilişkin görüşleri üzerine bir değerlendirme [A review on Octavio Paz's literary approach and thoughts about translation]. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8*(1), 735-748. https://doi.org/10.15869/itobiad.483215

Álvarez, R., & Vidal, M. C. Á. (1996). Translating: A political act. R. Álvarez & M. C. Á. Vidal (Ed.), in *Translation, power, subversion* (pp. 1-9). Multilingual Matters.

Baker, M. (1993). Corpus linguistics and translation studies: Implications and applications. M. Baker, G. Francis, & E. Tognini-Bonelli (Ed.), in *Text and technology: In honour of John Sinclair* (ss. 233-250). John Benjamins. https://doi.org/10.1075/z.64.15bak

Baker, M. (2006). *Translation and conflict: A narrative account*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203099919

Becher, V. (2010). Abandoning the notion of "translation-inherent" explicitation: Against a dogma of translation studies. *Across Languages and Cultures, 11*(1), 1-28. https://doi.org/10.1556/Acr.11.2010.1.1

Bernardini, S., & Zanettin, F. (2004). When is a universal not a universal? Some limits of current corpus-based methodologies for the investigation of translation universals. A. Mauranen & P. Kujamäki (Ed.), in *Translation universals: Do they exist?* (pp. 51-62). John Benjamins. https://doi.org/10.1075/btl.48.05ber

Calzada Pérez, M. (2014). Introduction. M. Calzada Pérez (Ed.), *Apropos of ideology: Translation studies on ideology* — in *Ideologies in translation studies* (pp. 1-22). Routledge. (first published in 2003)

Chesterman, A. (2004). Beyond the particular. A. Mauranen & P. Kujamäki (Ed.), in *Translation universals: Do they exist?* (pp. 33-49). John Benjamins. https://doi.org/10.1075/btl.48.04che

Erguvan, M. (2018). A Bourdieusian perspective on the translation of *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman* from English into Turkish. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, (25), 143-164. https://doi.org/10.37599/ceviri.533853

House, J. (2016). *Translation as communication across languages and cultures*. Routledge.

Karadağ, A. B., Bozkurt, E., & Alimen, N. (2015). Çeviri ve yönlendirme: Sabiha ve Zekeriya Sertel'in çeviri çocuk edebiyatı eserleri [Translation and manipulation: Translations of children's literature by Sabiha and Zekeriya Sertel]. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (2), 93-112. https://doi.org/10.29000/rumelide.133746

Klaudy, K., & Károly, K. (2005). Implicitation in translation: Empirical evidence for operational asymmetry in translation. *Across Languages and Cultures, 6*(1), 13-28. https://doi.org/10.1556/Acr.6.2005.1.2

Laviosa, S. (2002). *Corpus-based translation studies: Theory, findings, applications*. Rodopi.

Laviosa-Braithwaite, S. (1998). Universals of translation. M. Baker (Ed.), in *Routledge encyclopedia of translation studies* (pp. 288-291). Routledge.

Lefevere, A. (1992). *Translation, rewriting, and the manipulation of literary fame*. Routledge.

Mauranen, A. (2004). Corpora, universals and interference. A. Mauranen & P. Kujamäki (Ed.), in *Translation universals: Do they exist?* (pp. 65-82). John Benjamins. https://doi.org/10.1075/btl.48.07mau

Mauranen, A., & Kujamäki, P. (Ed.). (2004). *Translation universals: Do they exist?* John Benjamins. https://doi.org/10.1075/btl.48

Palumbo, G. (2009). *Key terms in translation studies*. Continuum.

Pápai, V. (2004). Explicitation: A universal of translated text? A. Mauranen & P. Kujamäki (Ed.), in *Translation universals: Do they exist?* (pp. 143-164). John Benjamins. https://doi.org/10.1075/btl.48.12pap

Puurtinen, T. (2004). Explicitation of clausal relations: A corpus-based analysis of clause connectives in translated and non-translated Finnish children's literature. A. Mauranen & P. Kujamäki (Ed.), in *Translation universals: Do they exist?* (pp. 165-176). John Benjamins. https://doi.org/10.1075/btl.48.13puu

Pym, A. (2005). Explaining explicitation. K. Károly & Á. Fóris (Ed.), in *New trends in translation studies: In honour of Kinga Klaudy* (ss. 29-34). Akadémiai Kiadó.

Saygı, A., & Duru, D. E. (2023). Simplification strategies in medical texts. *Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1*(1), 7-15. https://doi.org/10.5281/zenodo.10449593

Tahir Gürçağlar, Ş. (2023). Cumhuriyetin ilk 100 yılında çeviriye "resmî" bakış: Yayın kongreleri [The "official" view of translation in the first 100 years of the Republic: Publishing congresses]. *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi, 3*(6), 136-151.

Tekgül Akın, D. (2023). COVID-19 haberi çevirisinde stratejiler: Guardian/Diken örneklemi [Strategies in the translation of COVID-19 news: The Guardian/Diken sample]. *Söylem Filoloji Dergisi*, (Çeviribilim Özel Sayısı), 578-593. https://doi.org/10.29110/soylemdergi.1186667

Tirkkonen-Condit, S. (2004). Unique items — over- or under-represented in translated language? A. Mauranen & P. Kujamäki (Ed.), in *Translation universals: Do they exist?* (pp. 177-184). John Benjamins. https://doi.org/10.1075/btl.48.14tir

Toury, G. (2012). *Descriptive translation studies – and beyond* (revised ed.). John Benjamins. https://doi.org/10.1075/btl.100

Tymoczko, M. (1998). Computerized corpora and the future of translation studies. *Meta, 43*(4), 652-660. https://doi.org/10.7202/004515ar

Tymoczko, M. (2014). Ideology and the position of the translator: In what sense is a translator 'in between'? M. Calzada Pérez (Ed.), in *Apropos of ideology: Translation studies on ideology — Ideologies in translation studies* (pp. 181-201). Routledge. (first published in 2003)

ETHICAL DECLARATIONS

Research and Publication Ethics

The author declares that this manuscript is an original work prepared in accordance with the principles of scientific research and publication ethics. The manuscript has not been previously published and is not currently under consideration for publication elsewhere.

All sources used in the preparation of this study have been properly cited and referenced. The author confirms that the work contains no plagiarism, fabrication, falsification, or data manipulation. The research findings are presented honestly and transparently in accordance with the principles of academic integrity.

Author Contributions

This manuscript is a single-authored work. The author has solely conceived, designed, conducted, and prepared the entire manuscript.

Conflict of Interest

The author declares that there is no conflict of interest regarding the publication of this manuscript.

Funding

This research did not receive any specific grant, financial support, or funding from any public, commercial, or non-profit funding agencies.

Artificial Intelligence (AI) Usage Disclosure

During the preparation of this manuscript, artificial intelligence tools may have been used solely for limited purposes such as language editing, translation assistance, and stylistic improvement. Any AI-assisted translations or language corrections were carefully reviewed and verified by the author. Artificial intelligence tools were not used to generate the core scientific content, research design, analysis, or scholarly conclusions. All academic responsibility for the content of the manuscript rests entirely with the author.

Copyright and Permissions

The author confirms that all necessary permissions for copyrighted materials have been obtained where required and that the manuscript does not violate any intellectual property rights.

Author Approval

The author confirms that they have read and approved the final version of the manuscript and consent to its submission and publication.

ETİK BEYANLAR

Araştırma ve Yayın Etiği

Yazar, bu makalenin özgün bir çalışma olduğunu ve bilimsel araştırma ile yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlandığını beyan eder. Makale daha önce yayımlanmamıştır ve hâlihazırda başka bir yerde yayımlanmak üzere değerlendirme sürecinde bulunmamaktadır.

Çalışmanın hazırlanmasında yararlanılan bütün kaynaklara usulüne uygun biçimde atıf yapılmış ve bunlar kaynakçada gösterilmiştir. Yazar, çalışmada intihal, uydurma, çarpıtma

veya veri tahrifatı bulunmadığını doğrular. Araştırma bulguları, akademik dürüstlük ilkeleri doğrultusunda dürüst ve şeffaf biçimde sunulmuştur.

Yazar Katkısı

Bu makale tek yazarlı bir çalışmadır. Makalenin tasarlanması, kurgulanması, yürütülmesi ve yazılması yazar tarafından tek başına gerçekleştirilmiştir.

Çıkar Çatışması

Yazar, bu makalenin yayımlanmasına ilişkin herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Finansal Destek

Bu araştırma herhangi bir kamu kurumu, ticari kuruluş veya kâr amacı gütmeyen kuruluş tarafından finansal olarak desteklenmemiştir.

Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

Makalenin hazırlanma sürecinde yapay zekâ araçlarından yalnızca dil düzenleme, çeviri desteği ve anlatım iyileştirmesi gibi sınırlı amaçlarla yararlanılmış olabilir. Yapay zekâ desteğiyle yapılan çeviriler ve dil düzeltmeleri yazar tarafından dikkatle gözden geçirilmiş ve doğrulanmıştır. Yapay zekâ araçları; temel bilimsel içeriğin, araştırma tasarımının, çözümlemenin veya bilimsel sonuçların üretilmesinde kullanılmamıştır. Makalenin içeriğine ilişkin tüm akademik sorumluluk bütünüyle yazara aittir.

Telif Hakları ve İzinler

Yazar, telif hakkı gerektiren materyaller kullanılmışsa gerekli izinlerin alındığını ve çalışmanın herhangi bir fikrî mülkiyet hakkını ihlal etmediğini beyan eder.

Yazar Onayı

Yazar, makalenin son hâlini okuduklarını, onayladıklarını ve yayımlanmasını kabul ettiklerini beyan eder.